

Tartu Ülikool
Maailma keelte ja kultuuride instituut

Maarja Veisson

Audre Lorde'i esseed feministliku aktivistliku
tekstina. Nelja essee tõlge ja tõlke analüüs
Magistritöö

Juhendaja: Raili Marling

Tartu
2025

Sisukord

Audre Lorde'i esseed feministliku aktivistliku tekstina. Nelja essee tõlge ja tõlke analüüs .	1
Sissejuhatus.....	3
1. Sihttekst	5
1.1 Erootika võimalused: Erootika kui vägi	5
1.2 Luule pole luksus	11
1.3 Vaikimise muutmine keeleks ja teoks	15
1.4 Isanda tööriistadega ei lõhuta iial isanda maja	19
2. Tõlke teoreetilis-metodoloogiline raamistik	22
2.1 Audre Lorde kirjanikuna ja tema publik	22
2.2 Aktivismi käsitlemine tõlketeaduses.....	24
2.3 Feministlik tõlkimise traditsioon ja Audre Lorde'i esseed feministlikus kontekstis .	28
2.4 Mustanahaliste õiguste ja identiteedi käsitlemisest eesti kultuuriruumis	34
3. Tõlkeprobleemide analüüs	37
3.1 Teisest ajastust pärit teksti tõlkimine	37
3.2 Rassiga seotud sõnade tõlkimine	42
3.3 Naisest lähtuva identiteediga naine.....	45
3.4 Naise seksuaalsusega seotud väljendite tõlkimine.....	47
3.5 Teose pealkirja tõlkimine	49
Kokkuvõte.....	54
Kasutatud kirjandus	56
Summary.....	60
Audre Lorde's essays as feminist activist texts. The translation and translation analysis of four essays	60
Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks	62

Sissejuhatus

Käesolevas magistriprojektis esitan nelja essee tõlke Audre Lorde'i kogumikust „Õde võõras: esseed ja kõned“ (*Sister Outsider: Essays and Speeches 1984*) ning arutlen feministliku ja aktivistliku teksti tõlkimisega seotud küsimuste üle. Audre Lorde'i esseekogumik „Õde võõras: esseed ja kõned“ ilmus juba aastal 1984, rohkem kui 40 aastat tagasi. Lorde oli juba sel ajal laialdaselt tuntud autor ja tema teose mõju rahvusvaheline. Nii näiteks võttis 1984. aastal Amsterdamis mustanahaliste lesbide kultuuri ürituste korraldamise kaudu nähtavaks tegev aktivistide grupp Lorde'i teose järgi endale nimeks *Sister Outsider* (Frank 2019: 10). Lorde külastas 1980. aastatel ka tihti Berliini ning tegi koostööd sealsete mustanahaliste aktivistide ja akadeemiliste mustanahaliste naistega. Ka tänapäeval on „Õde võõras“ aktuaalne – seda näitab juba kasvõi asjaolu, et endiselt ilmuvad kordustrükid. Rassismi ja mustanahaliste õigustega seotud arutelud jõudsid „Black Lives Matter“ protestidega 2020. aastal ka mitmete varem sellest kõrvale jäänud Euroopa riikide kultuuriruumidesse varasemast palju nähtavamalt. Ilmselt just selle liikumise tuules ilmusid Lorde'i teose tõlked näiteks nii soome kui ka vene keelde tõlgituna esimest korda aastal 2022. Eestiski elasid paljud kaasa „Black Lives Matter“ liikumise protestidele, ent liikumise tuules on jõutud Eesti kontekstis rassilisest diskrimineerimisest rääkimiseni veel vähe.

Miks tõlkida neid esseid praegu eesti keelde? Lorde oli Ameerika luuletaja, kirjanik, mustanahaliste, naiste, seksuaalvähemuste ja teiste marginaliseeritud inimeste õiguste eest võitlev aktivist, kes tõi paljude feministide teadvusesse interseksionaalsuse, ehk selle, kuidas erinevad sotsiaalsed kategooriad nagu näiteks rass, sugu, klass, seksuaalne sättumus või vanus on omavahel põimunud ning mõjutavad võimusuhteid ühiskonnas (Crenshaw 1991, eesti keeles Koobak 2008). Interseksionaalsus viitab erinevate marginaliseeritud kategooriate ristumisele inimestes, kes seetõttu kogevad veelgi rohkem marginaliseeritust.

Lorde'i jaoks oli oluline, et erinevustes nähtaks ühiskonda rikastavat ja loovust toetavat jõudu, mitte takistust. Ennekõike just see sõnum muudab tema kirjatööd aktuaalseks veel ka tänapäeval, inspireerides lugejaid mõtlema kriitiliselt võimusuhetele oma ühiskonnas.

Valdkondadeks, millesse Lorde'i esseed tänaseni kõige enam panustavad, on interseksionaalne feminism, kväär-teooria ja kriitiline rassiuurimus (Frank 2019:10). Lorde osutas omaaegse Ameerika feministliku liikumise peavoolule vastanduva mustanahaliste ja lesbiliste naiste marginaliseeritud olukorrale ja seisis nende õiguste eest. Tõenäoliselt on see ka põhjus, miks Lorde ei ole varem eesti keelde tõlgitud – rassismi ja mustanahaliste õigusi puudutavat ühiskonnakriitilist kirjandust on eesti keeles äärmiselt vähe. Viimastel aastatel on siiski ilmunud artikleid, milles osutatakse rassi mõiste ning rassismi ajaloole Eestis ning arutletakse selle üle, kuidas eestlastena suhestuda rassi ja kolonialismiga seotud diskussiooniga (näiteks Pushaw 2020, Kaljundi 2022, Kaljundi jt 2022, Pin-Yu Chen 2024). Olen arvamusel, et Audre Lorde'i esseede tõlkimine annab väga hea võimaluse avada taaskord arutelu rassi ja rassismiga seotud teemade, mõtlejate, sõnavara ja kirjutamise viiside üle eesti keeles ja Eesti ühiskonnas. Kuna Lorde käsitleb rassi ainult ühena mitmest ebavõrdsest põhjustavast kategooriast, suudavad tema ideed loodetavasti kõnetada ka neid, kes esialgu ei näe, et just rassiteema Eestis sellist tähelepanu vajaks.

Magistritöö esimeses osas esitan esitan sihtteksti, ehk siis nelja Audre Lorde'i essee tõlke. tõlke teoreetilise raamistiku. Esmalt kirjeldan Audre Lorde'i tegevust aktivisti, feministi, mustanahaliste ja seksuaalvähemuste õiguste eest võitlejana. Seejärel kirjutan aktivistlikust pöördest tõlketeaduses ja vaatlen Audre Lorde'i esseid kogumikus „Õde võõras: esseed ja kõned“ aktivistlike tekstidena. Kolmandaks vaatlen Audre Lorde'i tekste feministliku liikumise kontekstis ja annan ülevaate feministlikust tõlkimise traditsioonist. Järgnevalt kirjutan mustanahaliste õiguste ja identiteedi käsitlemisest eesti kultuuriruumis ning neid õigusi käsitlevate tekstide tõlkimisest eesti keelde. Magistritöö teises osas selgitan oma tõlkevalikute tagamaid lähtudes esimeses osas esitatud teoreetilisest raamistikust. Magistritööga koos esitan ka sihtteksti, ehk siis nelja Audre Lorde'i essee tõlke.

1. Sihttekst

1.1 Erootika võimalused: Erootika kui vägi¹

Väel on erinevaid liike; vägi võib olla nii rakendatud kui ka jõude, teadvustatud või siis mitte. Erootika on meist igapäevases sügavalt kehalisel ja vaimsel tasandil leiduv vägi, mille juured on meie väljendamata ja teadvustamata tunnetes. Igasugune rõhumine peab enese taastootmiseks nõrgestama ja moonutama neid rõhutute kultuuris leiduvaid väe allikaid, mis võiksid anda jaksu muutusteks. Naiste puhul on see tähendanud erootika, meie eludes arvestatava väe ja teadmiste allika, allasurumist.

Meid on õpetatud tõrjuma seda lääne ühiskonnas teotatud, kuritarvitatud ja alahinnatud ressursi. Ühelt poolt on julgustatud pinnapealset erootikat, et anda märku naise alaväärsusest, teisalt on naised pandud kannatama ja tundma end põlastusväärse ja hukkamõistetuna üksnes erootika olemasolu tõttu.

Siit on vaid väike samm eksiarvamuseni, et naised võivad olla tõeliselt tugevad ainult oma elus ja teadvuses erootikat alla surudes. Ent see tugevus on näiline, sest see on vormitud patriarhaalsete võimudemudele kontekstis.

Meie, naised, oleme õppinud umbusaldama seda väge, mis tõuseb meie kõige sügavamast tunnetuslikust teadmisest. Terve elu on meid selle eest hoiatanud patriarhaalne maailm, mis hindab tunnete sügavust piisavalt, et hoida naisi enda lähedal ja kasutada seda jõudu meeste teenimiseks, kuid mis kardab tundeid liiga palju, et uurida selle võimalusi meestes. Seepärast hoitakse naisi madalamal positsioonil, et neid psüühiliselt lüpsata, üsna samamoodi nagu sipelgad peavad lehetäide kolooniaid, mis varustavad oma isandaid kosutava nestega.

Kuid naisele, kes ei karda erootika avastamist ega lepi usuga, et meelelisusest piisab, pakub erootika ergastava ja inspireeriva väeallika.

Mehed nimetavad erootikat tihti valesti ja kasutavad seda naiste vastu. Sellest on tehtud segane, tühine, hullumeelne, plastiks muudetud meelelisus. Seetõttu oleme tihti vältinud võimalust vaadelda ja vaagida erootikat väe ja teadmiste allikana ning ajanud selle segamini selle vastandi, pornograafiaga. Kuid pornograafia on erootilise väe otsene

---

¹ Ettekanne 4. naiste ajaloo konverentsil Berkshire'i konverentsil Mount Holyoke College conference 25.8.1978.

eitamine, sest see esindab tõeliste tunnete allasurumist. Pornograafia rõhutab meelelisust ilma tunneteta.

Erootika on see, mis jääb meie eneseteadlikkuse ja kõige tugevamate tunnete kaose vahele. See on sisemine rahulolu tunne, mille poole, olles kord seda kogunud, me teame, et võime pürgida. Sest kui me oleme täiel määral kogunud rahulolutunde sügavust ja mõistnud selle väge, ei saa me eneseaustuse ja -väarikuse nimel leppida millegi vähemaga.

Iial ei ole lihtne nõuda endalt, oma elult ja oma töölt kõige paremat. Püüdlus erakordsuse poole ületab ühiskonna keskpärasusele suunatuse, mis asendub püüdlusega erakordsuse poole. Oma hirmule järele andmine ning täiel rinnal tundmisest ja tegutsemisest loobumine on luksus, mida saavad endale lubada ainult tahtetud ja tahtetud on need, kes ei püüa oma saatust ise juhtida.

Seda sisemist erakordsuse poole püüdlemist, mida me õpime erootikast, ei tohi vääriti mõista enesele ja teistele võimatute nõudmiste esitamisenä. Sellised soovid halvaksid protsessi käigus meid kõiki. Erootikas ei ole küsimus ainult selles, mida me teeme; küsimus on ka selles, kui teravalt ja kui sügavaid tundeid me suudame oma tegevusega seoses tunda. Teades, mil määral oleme võimelised tundma rahulolu ja terviklikkuse tunnet, saame jälgida, millised erinevatest ettevõtmisest meie elus toovad meid kõige lähemale sellele täiusele. Iga meie tegevuse eesmärk on muuta meie ja meie laste elud rikkamaks ja võimaldada enamat. Pühitsedes erootikat kõigis oma ettevõtmistes, muutub kogu mu tegevus teadlikuks otsuseks – igatsetud süngiks, millesse ma heidan tänuhõõnult ning millest ma tõusen tugevamana.

Muidugi on sel moel võimestatud naised ohtlikud. Niisiis õpetatakse meid hoidma erootika eemal kõigist tähtsatest valdkondadest oma elus peale seksi. Ja asjaolu, et me ei hoolitse oma tegevuse erootiliste aluste ja sellest lähtuva rahulolu eest, väljendub meie rahulolematusena nii paljude tegevustega oma elus. Kui tihti me näiteks tõepoolest armastame oma tööd ka selle kõige raskematel hetkedel?

Kõige hirmsam asi süsteemi juures, mis mõtestab hüve inimlike vajaduste asemel tulu kaudu, või mis mõtestab inimlike vajadusi, võtmata arvesse nende vajaduste psühholoogilisi ja emotsionaalseid külgi – sellise süsteemi juures on kõige hirmsam asjaolu, et see röövib meie töölt selle erootilise väärtuse, erootilise väe ja elu võlu ja eneseteostuse.

Selline süsteem taandab töö farsiks, kohustuseks, mille abil me teenime leiba ja unustame ennast ja need, keda me armastame. Kuid see on samaväärne sellega, kui seoksime maalikunstniku silmad kinni ja käsiksime tal siis oma tööd parandada ning maalimist nautida. See pole mitte lihtsalt võimatu, vaid ka äärmiselt julm.

Me peame avastama võimalusi, milline võiks olla päriselt teistsugune maailm. Räägin siin vajadusest hinnata ümber kõigi elu tahkude ja oma töö iseloom, nagu ka see, kuidas me asju ajame.

Sõna erootika tuleb kreeka sõnast *eros*, mis kehastab armastust kõigis tema tahkudes – see on sündinud kaosest ning kehastab loovat jõudu ja harmooniat. Rääkides erootikast, mõtlen ma sellest kui naise elujõu väljendusest, väe andmisest loovale energiale, mille teadvustamist ja rakendamist me nüüd taasavastame keeles, ajaloos, tantsus, armastuses, töös ja elus.

Tihti tahetakse samastada pornograafiat ja erootikat, mis on seksuaalsuse kaks täiesti vastandlikku kasutusvõimalust. Nende samastamise tõttu on läinud moodi psüühilise ja emotsionaalse aspekti eraldamine poliitilisest ja nende aspektide nägemine üksteise suhtes vastuoluliste või vastandlikena. “Mis mõttes poeetiline revolutsionäär, kas mediteeriv relvaärakas?” Samamoodi oleme püüdnud eraldada vaimsust erootikast, taandades nii vaimuse tundelameduse maailma, askeedi maailma, kes püüab mitte midagi tunda. Kuid miski pole tegelikkusest kaugemal. Sest askeedi positsiooni iseloomustab ränk hirm, suurim tardumine. Askeedi karm karskus muutub valitsevaks kinnismõtteks. Ja selle sisuks ei ole mitte enesedistsipliin vaid enesesalgamine.

Vaimse ja poliitilise sfääri vastandamine on samuti väär ning tuleb puudulikust tähelepanust meie erootilise teadmise vastu. Sest vaimset ja poliitilist sfääri ühendab sild, mis moodustub erootikast, meelelisusest, sellest, et me väljendame üksteisele füüsiliselt, emotsionaalselt ja psüühiliselt seda enda tahku, mis on meis kõige sügavam ja tugevam ja rikkam: armastuse kirge selle kõige sügavamas tähenduses.

Kuigi esmamulje jääb pealiskaudseks, tunnistab väljend „see tundub mulle õige“ läbimõeldud kasutamise korral erootilise jõu tõeliseks teadmiseks, sest selle tähendus on meie esimene ja kõige olulisem teejuht tõelise mõistmise radadel. Ja mõistmine on kui teenijanna, kes võib ainult teenida või täpsustada seda sügaval sündinud teadmist. Erotika on meie sügavaima teadmise toitja.

Minu jaoks toimib erootika mitmel moel ja neist esimene on, et see annab jõudu, mis tärkab igasuguse ühise ettevõtmise jagamisest teise inimesega sügaval tasandil. Jagatud rõõm, nii kehaline, emotsionaalne, vaimne kui ka intellektuaalne, moodustab silla selle jagajate vahele, mis võib aidata mõista ka seda, mis ei ole omavahel jagatud, ja seeläbi vähendab erinevustest tulenevat ohtu.

Veel üks oluline erootika toimimise viis on minu rõõmustamisoskuse aval ja kartmatu rõhutamine. See väljendub viisis, kuidas mu keha sirutub muusika taktis ja avaneb sellele vastates, kuulates selle sügavamaid rütme, nii et kõik minu tunnetuse tasandid avanevad erootiliselt rahuldava kogemuse jaoks, olgu see siis tantsimine, raamaturiuli ehitamine, luuletuse kirjutamine või mõne mõtte mõlgutamine.

Eneseteadlikkus ja ühendus teisega on sõõm rõõmu, mida ma tean, et suudan kogeda – see tuletab meelde minu võimet tunda. Sügav ja asendamatu teadlikkus minu rõõmustamisvõimest paneb mind nõudma kogu mu elult sellise rahulolu võimalikkuse teadvustamist ning mõistmist, et selle nimetuseks ei pea olema *abielu, jumal* või *hauatagune elu*.

See on üks põhjus, miks erootikat niivõrd palju kardetakse ja miks see nii tihti pagendatakse vaid magamistuppa, kui selle olemasolu üldse tunnistatakse. Sest kui me kord hakkame oma elu kõikides valdkondades sügavalt tundma, hakkame ka nõudma endalt ja kõigilt oma elu eesmärkidelt, et rõõm, mille võimalikkus on meile tuttav, oleks kõiges meiega. Meie erootiline teadmine annab meile jõudu, muutudes läätseks, läbi mille me vaatleme oma olemasolu kõiki tahke, ning see sunnib andma neile ausa hinnangu vastavalt nende suhtelisele tähendusele meie elus. See teadmine tärkab meist igatühe sisemuses ning paneb meie õlgadele karmi kohustuse mitte leppida mugava või viletsaga, sellega, mida meilt traditsiooniliselt oodatakse, ega ka lihtsalt turvalisega.

Teise maailmasõja ajal ostime kilepakendites valget, värvitut margariini, mille läbipaistva ümbrise alla oli pistetud tilluke kuulike intensiivse kollase värviga otsekui topaas. Jätsime margariini mõneks ajaks kööki pehmenema ning seejärel näpistasime kuulikese koti sees katki, lastes selle tugeva kollasuse margariini kaamesse massi. Siis võeti pakike ettevaatlikult sõrmede vahele ja sõtkuti seda õrnalt edasi-tagasi, ikka edasi-tagasi, kuni värv oli valgunud margariinipakis igale poole ja selle täielikult ära värvunud.

Minu jaoks on erootika samasugune terake minu sees. Kui vabastada see tema intensiivsest ja piiratud vormist, voolab erootika läbi mu elu ja annab sellele värvi energiaga, mis muudab kõik minu kogemused ülevamaks, tundlikumaks ja tugevamaks.

Meid on kasvatatud kartma oma sisemist jaatust, oma kõige sügavamaid ihasid. Aga kui neid tunnistada, kaotavad ihad, mis ei muuda meie tulevikku paremaks, oma jõu ja neid saab muuta. Hirm ihade ees muudab need teravaks ja taltsutamatu võimsaks, sest igasuguse tõe allasurumine annab sellele väljakannatamatult suure jõu. Hirm, et me ei suuda kasvada välja moonutustest, mille võime endas avastada, hoiab meid allaheitliku, lojaalse ja kuulekana, väliselt määratletuna ja paneb meid leppima erinevate naistevastase rõhumise tahkudega.

Kui elame endast väljaspool, ja selle all mõtlen ma elu ainult väliste suuniste järgi, selle asemel, et lähtuda oma sisemistest teadmistest ja vajadustest, kui me eemaldume neist erootilistest tõekspidamistest enda sees, siis piiritlevad meie elu välised ja võõrad elamise viisid ja me mugandume sellise struktuuri vajaduste järgi, mis ei põhine inimlikel või veel vähem individuaalsetel vajadustel. Aga kui me hakkame elama seestpoolt väljapoole, olles ühenduses erootika väega enda sees ja lubades sellel väel suunata ja valgustada meie tegevust maailmas, muutume me iseenda eest vastutavaks selle sõna kõige sügavamas mõttes. Sest kui me hakkame tähele panema oma kõige sügavamaid tundeid, siis ei rahuldu me paratamatult enam kannatuste, enesesalgamisega või tuimusega, mis näib meie ühiskonnas tihti olevat ainus alternatiiv eelnevatele. Meie vastuhakk rõhumisele muutub lahutamatuks meie minast ja see leiab motivatsiooni ja väe meie sisemusest.

Olles ühenduses oma erootilise teadmiseiga, ei nõustu ma samal moel aktsepteerima abitust ega neid teisi kunstlikke seisundeid, mis ei ole mulle loomuomased – nagu alistumine, meeleheide, arglikkus, masendus, ennastsalgavus.

Ning jah, siin valitseb hierarhia. Plangu värvimise ja luuletuse kirjutamise vahel on vahe, aga see on pelgalt kvantitatiivne. Minu jaoks ei ole vahet oma armastatud naise keha vastas päikesevalguse poole liikumise ning hea luuletuse kirjutamise vahel.

See toob mind viimase erootikaga seotud küsimuse juurde. Tunnete väe jagamine üksteisega on midagi muud kui teise inimese tunnete kasutamine otseku taskurätina. Kui me väldime oma kogemusi, kas erootilisi või teistsuguseid, siis me pigem kasutame teiste

kogemuses osalejate tundeid, mitte ei tunne koos nendega. Ning kasutamine ilma kasutatu nõusolekuta on ärakasutamine.

Et oma erootilisi tundeid kasutada, peame need ära tundma. Vajadus jagada tugevaid tundeid on inimlik vajadus. Aga euroameerika traditsioonis rahuldatakse seda vajadust teatud kahetsusväärsete erootiliste kohtumiste raames. Pea alati iseloomustab neid olukordi mingisugune vältimine ja valede nimedega nimetamine, olgu selleks siis religioon, mingi hoog, vägivaldne meeleavaldus või isegi arstimäng. Vajaduse ja teo vale nimega nimetamine aga põhjustab moonutusi, mille tulemuseks on pornograafia ja nilbused – tunnete ärakasutamine.

Kui me vaatame mööda erootika tähtsusest oma elujõu hoidmise ja arendamise juures või kui vaatame mööda iseendast oma erootiliste vajaduste rahuldamise juures koostöös teistega, siis me pigem objektistame teisi, selle asemel et jagada rahulolu rõõmu ja luua ühendus meie sarnasuste ja erinevustega. Kui keeldume olemast igal hetkel teadlik oma tunnetest, siis kuigi see võib kohati tunduda mugav, eitame sellega suurt osa oma kogemusest ja nõustumme laskuma pornograafia, ärakasutamise ja mõttetusteni. Erootikat ei saa kogeda kaudselt. Mustanahalise lesbist feministina on mul erilised tunded nende õdede vastu, teadmine ja mõistmine nende suhtes, kellega ma olen pööraselt tantsinud, mänginud või isegi kakelnud. Sügav ühine osalemine on tihti eelnenud ühistele tegevustele, mis poleks varem olnud võimalikud.

See erootiline laeng ei sünni aga hõlpsasti nende naiste vahel, kes tegutsevad jätkuvalt üksnes patriarhaalse euroopalik-ameerikaliku traditsiooni piires. Ma tean, et mina ei suutnud seda ajal, mil ma alles püüdsin harjutada oma teadvust selle elamise ja tundmise viisiga.

Viimasel ajal näen üha enam piisavalt südikaid naisest lähtuva identiteediga naisi, kes jagavad julgelt koos erootiliselt laetud kogemusi, ilma neid suhtlusolukordi vältimata ja moonutamata nende tohutult loomingulist olemust. Erootika väe märkamine oma elus annab jõudu tõeliste muutuste tegemiseks oma maailmas, selle asemel, et rahulduda pelgalt tegelaskujude vahetumisega ühes kulunud näitemängus.

Lisaks sellele, et puudutame niiviisi kõige sügavamalt loovat lätet enda sees, tegutseme ka feminiinselt ja eneseväarikust toetaval moel rassistliku, patriarhaalse ja erootikavastase ühiskonna kiuste.

1.2 Luule pole luksus²

See, millises valguses me oma elu vaatleme, on otseses seoses nii meie elu viljade kui ka muutustega, mida püüame oma elus saavutada. Selles valguses kujunevad mõtted, mille abil me püüdleme oma võluväe poole ja kasutame seda. Luule on otsekui valgustus, sest luule kaudu anname me nime nendele mõtetele, mis on – kuni luuletuseks saamiseni – nimetud ja vormitud, tunde tasandil juba olemas ning oma sündi ootamas. Tõeline luule destilleeritakse kogemusest, millest võrsub mõtlemine nii, nagu ulmad sünnitavad arusaamist, nagu tunne sünnitab mõtteid, nagu teadmine sünnitab mõistmist (ja eelneb sellele).

Kui me õpime taluma selle vaatluse isiklikkust ja selles õitsema, kui õpime kasutama vaatluse tulemusi oma elu sisemise väena, hakkavad hirmud, mis valitsevad meie elu ja vaigistavad meid, kaotama oma mõju.

Sest igaüks meist, naistest peidab enda sees pimedat paika, millest tärkab meie tõeline hing, mis kasvab “kaunis/ ja tugev nagu kastan/ toetades sind su hapruse õudusunenäo vastu³” ning toetades sind ka jõuetuse vastu.

Need meie sisemised võimaluste paigad on pimedad, sest need on ürgsed ja peidetud; selle pimeduse abil on need jäänud püsima ja kasvanud tugevaks. Meie kõigi sisemuses on tohutult loomingulisust ja väge, läbi uurimata ja talletamata tundeid ja kogemusi. Naiseliku väe paik meie sees ei ole valge ega pinnapealne – see on tume, see on ürgne ja see on sügaval. Vaadates euroopalikul moel oma elu ainult lahendust ootava probleemina, toetume vabaduse saavutamiseks pelgalt oma mõtetele, sest mõtteid on valgenahalised isad õpetanud meid väärtuslikeks pidama.

Aga kui saavutame parema kontakti oma ürgse, mitte-euroopaliku teadmisega elust kui olukorrast, mida kogeda ja millega suhestuda, õpime üha enam väärtustama oma tundeid ning austama neid peidetud väepaiku, millest tärkab tõeline teadmine ja millest seega algab ka mõjus tegevus.

Usun, et meie, naised, suudame endas ühendada need kaks tänapäeva maailmas ellujäämiseks vajalikku lähenemisviisi ning kõige lähemale nende sulandumisele jõuame

---

² Esimest korda avaldatud ajakirjas „Chrysalis: A Magazine of Female Culture“, no. 3 (1977)

³ Luuletusest „Black Mother Woman“, esimest korda avaldatud kogus „From a Land Where Other People Live“ (Broadside Press, Detroit 1973) ja kogumikus „Chosen Poems: Old and New“ (W.W. Norton and Company, New York 1982) lk 53.

me oma luules. Luule tähendab minu jaoks kogemuste kristalliseerimist valgustaval moel, mitte steriilsest sõnamängu, milleks valgenahalised isad on luule tähenduse pahatihti muutnud, et varjata meeleheitlikku ja mõtestamata kujutlusvõime poole pürgimist.

Niisiis, naiste jaoks ei ole luule luksus. See on meie olemasoluks eluliselt vajalik. See moodustab valguse, milles luuakse unistused ja lootused, mis viivad ellujäämise ja muutuseni; see vormib need esmalt keeleks, siis mõteteks ja teeb need käegakatsutavateks tegudeks. Luule on meie viis nimetada nimetamatut, et sellest saaks mõelda. Oma lootuste ja hirmude kõige kaugema silmapiiri sillutame me luulega, mis lõhutakse lahti meie argielu kogemuste kivist.

Kui me neid teadvustame ja aktsepteerime, muutuvad meie tunded ja nende aus vaatlemine pühamuks, milles hakkavad idanema meie kõige radikaalsemad ja julgemad mõtted. Need muutuvad peidupaigaks erinevusele, mis on hädavajalik muutusteks ning igasuguse olulise tegevuse ettekujutamiseks. Ka praegu võiksin nimetada vähemalt kümme mõtet, mida oleksin pidanud väljakannatamatuks või arusaamatuks või hirmutavaks, kui need poleks sündinud peale unistusi ja luulet. See pole mitte tühi unistamine, vaid väärilise tähelepanu pööramine väljendi “see tundub mulle õige” tõelisele tähendusele. Me võime harjutada endas austust oma tunnete vastu ja tõlkida neid keelde, mis laseb neid jagada. Ja seal, kus seda keelt veel ei ole, aitab meie luule seda kujundada. Luule ei ole ainult unistus ja nägemus, see on meie elude selgroog. See ehitab vundamendi tuleviku muutusteks, silla üle meie hirmu selle ees, mida pole veel varem olnud.

Võimalus ei ole igavene ega ka mitte hetkeline. Ei ole lihtne säilitada usku selle mõjujõusse. Vahel võime töötada pikalt ja pühendunult, et luua ühte sillapead, millelt hakata vastu surmadele, mida meid oodatakse elavat, ainult selleks, et seda sillapead ründaksid või ähvardaksid sõjalennukid, mida oleme kasvatatud kartma, või ähvardatakse võtta meilt ära heakskiit, millest meid on õpetatud otsima turvatunnet. Võltsilt heatahtlikud süüdistused lapselikkuses, üldistusjõu puudumises, muutlikkuses või meelelisuses panevad naised end alahindama ja muudavad nad nõrgaks. Aga kes küsib: kas mina muudan su auras, sinu mõtteid, sinu unistusi, või suunan sind lihtsalt ajutise ja kiireloomulise tegevuse suunas? Ja ehkki ka viimane on tähtis, tuleb seda vaadata selles kontekstis, kas on olemas tõeline vajadus elu põhialuste muutmise järele.

Valgenahalised isad on meid õpetanud: mõtlen, järelikut olen. Mustanahaline ema meis kõigis – luuletaja – sosistab meie ulmades: ma tunnen, järelikut saan olla vaba. Luule vermib keele, mille abil põhjendada ja milles väljendada revolutsioonilist nõudmist oma vabaduse kasutamiseks.

Kogemus on aga õpetanud, et vaja on ka tegutseda praeguses hetkes, alati. Meie lapsed ei saa unistada, kui nad ei ela, ja nad ei saa elada, kui neid ei toideta, ning kes veel toidaks neid päris toiduga, ilma milleta nende unistused meie omadest ei erineks? “Kui tahad, et me ühel päeval muudaksime maailma, peame elama vähemalt niigi kaua, et täiskasvanuks saada,” hüüatab laps.

Vahel uimastame end unistustega uutest mõtetest. Pea päästab meid. Ainult aju saab meid vabastada. Aga kulisside taga ei oota uusi mõtteid, mis päästaksid meid naistena, inimestena. On vaid vanad ja unustatud, uued kombinatsioonid, meie sisimast tärkavad järelused ja äratundmised – koos uuenenud julgusega neid proovida. Ja me peame pidevalt julgustama ennast ja üksteist nende ketserlike tegude proovimisele, millele meie unistused meid ässitavad, ja mida nii paljud meie vanad mõtted halvustavad. Meie muutumise eel on vaid luules vihjeid sellele, millised on need võimalused, mis võiksid teoks saada. Meie luuletused moodustavad järelusi meie kohta, selle kohta, mida me sisimas tunneme ja mida julgeme teoks teha (või muuta oma tundeid austavaks tegevuseks), järelusi meie hirmude, lootuste ja kõige pühalikumalt kardetud õuduste kohta.

Sest tänapäeva struktuurides, mida määratlevad kasum, lineaarne võim ja institutsionaalne dehumaniseerimine, ei oleks meie tunded pidanud alles jääma. Tundeid taluti otsekuu paratamatuid kaaslasti või meeldivat ajaviidet, kuid neilt oodati mõtlemise ees koogutamist nii nagu naistelt oodati meeste ees koogutamist. Kuid naised jäid ellu. Luuletajatena. Ning ei ole olemas uusi valusid. Me oleme neid kõiki juba tundnud. Teadmise nende kohta oleme kätkenud samasse peidupaika, kuhu oleme kätkenud oma väe. Need tulevad pinnale meie unistustes ja näitavad kätte tee vabaduse suunas. Luule abil võib need ulmad teoks teha, luule annab meile jõudu ja julgust näha, tunda, rääkida ja sõandada.

Kui see, mida me vajame unistamiseks, oma hinge liikumiseks kõige sügavamalt ja otsejoones lubaduste ja nende täitumise suunas, heidetakse luksuseks kõrvale, siis loobume me oma naiselikkuse ja oma väe keskmest, selle allikast; loobume oma maailma tulevikust. Sest pole olemas uusi mõtteid. On vaid uued viisid, kuidas tuua neid tunnete tasandile – vaadelda, mis tunne on neid mõtteid elada püüavate hommikul kell seitse, pärast hilist

hommikusööki, metsikult armatsedes, sõjas, sünnitades, oma kadunukesi leinates – samal ajal, kui meid vaevavad vanad igatsused, kui võitleme vanade ähvarduste ja vaikimise, võimetuse ja üksi jäämise hirmude vastu, samal ajal, kui maitseme uusi võimalusi ja tugevusi.

1.3 Vaikimise muutmine keeleks ja teoks⁴

Olen ikka ja jälle jõudnud arusaamiseni, et sellest, mis on minu jaoks kõige olulisem, tuleb rääkida, see tuleb panna sõnadesse ja seda jagada ka hoolimata materdada saamise või vääriti mõistmise ohust. Et rääkimisest on kasu eelkõige mulle endale. Seisan siin mustanahalise lesbilise luuletajana ja selle põhjuseks on asjaolu, et olen endiselt elus, kuid oleks võinud minna ka teisiti. Vähem kui kahe kuu eest kuulsin kahelt arstilt, üks neist naine ja teine mees, et vajan rinnaoperatsiooni ning et 60–80 protsendise tõenäosusega on kasvaja pahaloomuline. Selle uudise ja lõikuse vahele jäi piinarikas kolmenädalane periood, mil olin sunnitud terve oma elu ümber korraldama. Lõikus tehti ära ja kasvaja oli healoomuline. Nende kolme nädala jooksul aga olin sunnitud endale ja oma elule otsa vaatama raske, armutu selgusega, mille tõttu olen endiselt läbi raputatud, kuid ka palju tugevam. Selles olukorras on olnud paljud naised, sealhulgas ka mõned teie hulgast. Osa sel ajal kogetust on aidanud mul valgust heita minu tunnete seoses vaikimise muutmisega keeleks ja teoks.

Kui olin saanud sunniviisiliselt ja olemuslikul tasandil teadlikuks oma surelikkusest ja sellest, mida ma soovin ja tahan oma elult, isegi kui see peaks jääma lühikeseks, joonistusid halastamatus valguses välja mu tähtsaimad teod ja tegemata jätmissed ning kõige enam kahetsesin ma oma vaikimisi. Mida ma ometi olin kartnud? Küsimuste esitamine või oma veendumuste välja ütlemine oleks võinud põhjustada valu või surma. Kuid meil kõigil on kogu aeg nii erineval moel valus ja valu kas muutub või lõpeb. Surm on aga lõplik vaikimine. Ja see võib saabuda õige pea, hoolimata sellest, kas ma olen kunagi öelnud seda, mida oli vaja öelda, või petnud end vaikima, samal ajal kavatsedes ühel päeval siiski rääkida või oodates kellegi teise sõnavõttu. Hakkasin märkama enda sees väeallikat, mille aluseks on teadmine, et ehkki kartmatus on eelistatuim, annab oma hirmu nägemine õiges mõõtkavas mulle tohutult jõudu.

Pean surema, kui mitte varem, siis hiljem, ükskõik, kas olen kunagi oma arvaust avaldanud või mitte. Minu vaikimine ei olnud mind kaitsnud. Sinu vaikimine ei kaitse sind. Kuid iga välja öeldud sisemise tõega, iga väiksemagi püüdlusega väljendada tõe, mida ma

---

⁴ Ettekanne kirjandusteadlaste erialaorganisatsiooni Modern Language Association konverentsi lesbide ja kirjanduse teemalises paneelis Chicagos 28.12.1977. Avaldatud ajakirjas „Sinister Wisdom“ 6, 1978 ja „The Cancer Journals“, Spinsters, Ink, San Francisco, 1980.

endiselt otsin, olen loonud ühenduse teiste naistega ja silla meie erinevuste vahele, otsides koos sobivaid sõnu sellisesse maailma, mida me kõik usume. kellega koos otsime sõnu, mis sobiksid maailma, millesse me kõik oma erimeelsusi ületades uskusime. Ja kõigi nende naiste toetav hoolimine andis mulle jõu ja võime üksipulgi elu alustõdedesse süveneda.

Naised, kes mind sel ajal toetasid, olid musta- ja valgenahalised, vanad ja noored, lesbilised, biseksuaalsed ja heteroseksuaalsed ning me võitlesime ühiselt vaikimise türannia vastu. Nad kõik hoolitsesid mu eest ja andsid mulle jõudu, ilma milleta oleksin ma murdunud. Nende ägeda hirmu nädalate jooksul jõudis minuni teadmine – sõjas, milles meie kõigi vastaseks on surma jõud, olgu need siis salajased või teistsugused, teadvustatud või teadvustamatud – pole mina mitte ainult ohver, vaid ka sõdalane.

Mis on need sõnad, mida sul veel ei ole? Mida sul on vaja rääkida? Millist türanniat sa päevast päeva neelad ja püüad enda omaks muuta, kuni jääd haigeks ja sured selle kätte,endiselt vaikides? Võibolla mõne jaoks teist siin annan mina täna näo mõnele teie hirmule. Sest ma olen naine, sest olen mustanahaline, sest olen lesbiline, sest ma olen mina ise – mustanahaline naissoost sõdalane-luuletaja, kes teeb oma tööd ja küsib, kas sina enda oma teed?

Ja muidugi ma kardan, sest vaikimise muutmine keeleks ja teoks on enese paljastamine ja sellega näivad alati kaasnevat ohud. Aga kui ma rääkisin tütrele meie tänasest teemast ja miks see on minu jaoks raske, ütles ta nii: “räägi neile sellest, et vaikides ei saa sa iial olla terviklik inimene, sest sinu sees on alati üks väike osa, mis soovib ennast väljendada, ja kui seda pikalt eirata, muutub see üha vihasemaks ja vihasemaks ning üha kuumemaks ja kuumemaks ja kui seda välja ei öelda, siis ühel päeval see tõuseb ja virutab sulle seestpoolt vastu suud.”

Vaikimise põhjusele joonistab igaüks oma hirmu näo – olgu selleks hirm põlastuse, tsensuuri, mingi hukkamõistu ees või hirm äratundmise, vastandumise või hävingu ees. Ent kõige rohkem, tundub mulle, kardame me nähtaval olemist, milleta ei saa me aga tõeliselt elada. Selles riigis, kus rassilised erinevused pidevalt, ehkki väljaütlemata kujul, segavad selget pilku, on mustanahalised naised ühelt poolt alati olnud vägagi nähtavad ja seetõttu on neid teisalt tehtud nähtamatuks rassismiga kaasneva objektistamise kaudu. Isegi naisõiguse liikumise raames oleme pidanud võitlema ja võitleme tänini just selle nähtavuse eest, mis muudab meid ka kõige haavatavamaks – meie mustanahalisuse eest. Sest

selleks, et jääda ellu Ameerikaks nimetatud lohe lõugade vahel, oleme pidanud selgeks saama kõige olulisemad ja peamised õpetussõnad – et meil ei pidanudki kunagi olema võimalust ellu jääda. Mitte inimolenditena. Nagu ka mitte suuremal osal teist, kes te täna siin olete, mustanahalised või mitte. Ja nähtavus, mis muudab meid kõige haavatavamaks, on ka meie suurima tugevuse allikas. Sest masinavärk üritab meid niikuinii pulbriks jahvatada, ükskõik, kas me räägime või mitte. Võime igavesti tummalt oma nurgas istuda, sellal kui meie õdede ja meie elud lähevad raisku, meie lapsed rikutakse ära ja hävitatakse, meie maakera mürgitatakse. Võime istuda oma turvalistes nurgakestes tummalt nagu pudelid ja olla sellest hoolimata ühtviisi hirmunud.

Sel aastal tähistatakse meie kodus *kwanzaa* pidu, afroameerika lõikuspidu, mis algab päev pärast jõule ja kestab seitse päeva. *Kwanzaa* juurde kuuluvad seitse põhimõtet, üks iga päeva kohta. Esimene on *umoja* põhimõte, mis tähendab ühtsust, otsust püüelda ühtsuse poole ja hoida seda nii eneses kui kogukonnas. Eilse, ehk *kwanzaa* teise päeva põhimõte oli *kujichagulia* – enesemääramine – otsus ise end määratleda, end nimetada ja enese eest rääkida, selle asemel, et lasta teistel enda eest otsustada ja end kaitsta. Täna on *kwanzaa* kolmas päev ja tänase päeva põhimõtteks on *ujima* – ühine töö ja vastutus – otsus ühiselt luua ja hoida nii ennast kui ka oma kogukonda ning ühiselt märgata ja lahendada oma probleeme.

Igaüks meist on täna siin, sest me kõik oleme ühel või teisel moel pühendunud keelele ja keele väele ning soovime meie vastu rakendatud keele tähenduse tagasi võtta. Kui vaikimist muudetakse keeleks ja teoks, on eluliselt oluline, et meist igaüks määratleks ja vaatlaks oma osa selles muutuses ning märkaks, et tema roll on ülioluline.

Need meie seast, kes kirjutavad, peavad kindlasti veenduma mitte ainult meie lugude, vaid ka selle keele tõele vastavuses, mille abil me asjadest räägime. Teised peavad jagama ja levitama sõnu, mis on meie jaoks tähenduslikud. Kuid me kõik peame eelkõige oma jutu ja oma elu kaudu õpetama tõesid, millesse me usume ja mida tunneme mõistmisest sügavamalt. Sest ainult siis, kui osaleme elu protsessis, milleks on loov ja pidev kasvamine, jääme me elama.

Hirm on alati olemas – hirm nähtaval olemise, tähelepaneliku vaatluse kalgi valguse ja võibolla ka hinnangute, valu ja surma ees. Ent kui surm välja arvata, oleme me need kõik juba vaikides üle elanud. Ja ma tuletan endale nüüd kogu aeg meelde, et kui ma oleksin

sündinud tummana või oleksin oma turvalisuse nimel terveks eluks vaikimisvande andnud, kannataksin sellest hoolimata ja peaksin siiski surema. See aitab väga hästi perspektiivi luua.

Seal, kus naiste sõnad hüüavad, et neid kuulda võetaks, peab igaüks meist nägema enda kohustusena nende sõnade otsimist, lugemist ja jagamist ning uurima nende sõnade seoseid oma eluga. Me ei tohi peita neid erinevuste pilkamise taha, mis on meile sisse juurutatud ja mille me sageli omaks võtame. Võime näiteks tõdeda, et “ma ei saa mingil juhul mustanahaliste naiste kirjandust õpetada, sest nende elukogemus on minu omast niivõrd erinev.” Ent kui palju aastaid oled sa kulutanud Platonit, Shakespeare'i või Prousti õpetades? Või hoopis, “ta on valgenahaline naine, mida temal võiks olla mulle öelda?” Või “ta on lesbi, mida mu abikaasa või ülemus ütleksid?” Või siis “see naine kirjutab oma poegadest ja minul lapsi ei ole.” Võimalusi jätta end ilma meist endist ja üksteisest on lõputult.

Me saame õppida töötama ja kõnelema hirmu tundes samamoodi nagu oleme õppinud töötama ja kõnelema väsinuna. Sest meid on sotsialiseeritud austama hirmu rohkem kui oma vajadust keele ja selguse järele ja kuni me vaikides ootame seda luksuslikku lõplikku kartmatust, lämmatab meid vaikimise koorem.

Sellega, et me oleme siin, ning et mina kõnelen nende sõnadega, püüan ma murda vaikimist ja luua silla mõnede meie erinevuste vahele, sest meid ei sunni paigal püsima mitte erinevused, vaid vaikimine. Ja vaikimisi, mida murda, on palju.

1.4 Isanda tööriistadega ei lõhuta iial isanda maja⁵

Aasta eest nõustusin osalema New Yorgi ülikooli humanitaarteaduste instituudi konverentsil arvates, et minu ülesandeks on kommenteerida ettekandeid, mis käsitlevad erinevuste rolli ameerika naiste elus: rassiliste ja seksuaalse orientatsiooni erinevuste, klassi- ja vanusevahe rolli. Arutelude puudumine neil teemadel nõrgestab igasugust isiklikku ja poliitilist tasandit käsitlevat feministlikku arutelu.

On eriline akadeemilise kõrkus eeldada mingigi arutelu võimalikkust feministlikust teooriast, käsitlemata meie mitmesuguseid erinevusi ning ilma märkimisväärse panuseta vaestelt naistelt, mustanahalistelt ja kolmanda maailma naistelt ja lesbidelt. Ent siin seisan mina, mustanahaline lesbist feminist, olles kutsutud osalema selle konverentsi ainsasse paneeli, milles on esindatud mustanahaliste feministide ja lesbide panus. Selle seiga tähendus selle konverentsi visiooni seisukohast on kurb riigis, kus rassism, seksism ja homofobia on üksteisest lahutamatud. Kui lugeda konverentsi programmi, võiks arvata, et lesbidel ja mustanahalistel naistel ei ole midagi öelda eksistentsialismi, erootika, naiste kultuuri ja vaikimise kohta, feministliku teooria arendamise või heteroseksuaalsuse ja võimu suhete kohta. Ja mida tähendab isiklikus ja poliitilises mõttes asjaolu, et need kaks mustanahalist naist, kes siin ettekande peavad, leiti sõna otseses mõttes kõige viimasel hetkel? Mida tähendab see, et rassistliku patriarhaadi tööriistu kasutatakse sellesama patriarhaadi viljade vaatlemiseks? See tähendab seda, et võimalikud ja lubatud on ainult kõige piiratuma ulatusega muutused.

Igasuguse lesbilise eneseteadvuse või kolmanda maailma naiste eneseteadvuse puudumine jätab sellesse konverentsi ja siinsete ettekannete ritta suure augu. Näiteks naistevahelisi materiaalseid suhteid käsitlevas ettekandes tunnetasin kas/või lähenemist hooletööle, milles jäeti täielikult arvestamata see, mida mina mustanahalise lesbina tean. Selles ettekandes ei käsitletud üldse naistevahelist üksteise eest hoolitsemist, ühiseid tugisüsteeme ega vastastikust sõltuvust, mis on olemas lesbide ja naisest lähtuva identiteediga naiste vahel. Siiski maksavad patriarhaalses hoolitsusmudelil „naised, kes püüdleavad iseseisvuse poole, selle eest võibolla liiga kõrget hinda“, nagu ettekandes väideti.

---

⁵ Ettekanne paneelis "The Personal and the Political Panel," Second Sex Conference, New York, 29.9. 1979.

Naiste jaoks ei ole vajadus ja soov üksteise eest hoolitseda mitte patoloogiline vaid päästev ning sellest teadmisest saame me uut jõudu. Just seda tõelist ühendust kardab patriarhaalne maailma nii väga. Vaid patriarhaalses struktuuris on emadus ainuke ühiskondlik võim, mida naised võivad saavutada.

Naistevaheline vastastikune sõltuvus on tee vabaduseni, milles inimese *mina* saab voli *olla*, mitte teistele kasutamiseks, vaid olemaks loov. Selles seisneb passiivse *olemise* ja aktiivse *loomise* vahe.

Pelgalt naistevaheliste erinevuste sallimisest rääkimine on hirmus pinnapealne. Nii eitame me täielikult erinevuste loovat tähendust oma elus. Erinevusi ei tohi mitte lihtsalt sallida, vaid peaksime nägema neis asendamatu vastandite tagavara, mis laseb loovusel süttida justkui heas väitluskunstis. Alles siis ei tundu vajadus vastastikuse sõltuvuse järele enam ohtlik. Alles vastastikku tunnustatud ja võrdsete, ent erinevate tugevuste omavahelise sõltuvuse kaudu saab targata uusi maailmas olemise viise otsiv vägi, nagu ka julgus ja jõud tegutsemiseks seal, kus meil etteantud mustreid ei ole.

Võrdsete erinevuste vastastikus sõltuvuses peitub turvalisus, mis lubab meil laskuda teadmiste kaosesse ja naasta sealt tõeliste nägemustega tulevikust ühes väga viia läbi muutused, mis muudavad selle tuleviku reaalsuseks. Erinevused on see toores ja jõuline side, millest tahutakse meie isiklik vägi.

Meid on naistena õpetatud oma erinevusi ignoreerima või nägema neis pigem vastandumise ja kahtluste tekitajaid kui jõudu muutusteks. Ilma kogukonnata ei ole vabanemist, on ainult kõige hapram ja ajutisem vaheerahu üksikisiku ja tema rõhumise vahel. Kuid kogukond ei saa tähendada meie erinevuste kõrvaleheitmist, ega ka haletsusväärset teesklust, et erinevusi ei ole.

Meie, kes me seisame väljaspool selles ühiskonnas määratletud heakskiidetud naiste ringi, kes me oleme tahunud erinevuste sulatusnõus – vaesed, lesbilised, mustanahalised, eakamad – teame, et *ellujäämine ei ole akadeemiline oskus*. Selleks tuleb õppida seda, kuidas seista üksi, ebapopulaarsena ja vahel põlatuna ning kuidas ajada ühist asja nende teistega, keda nähakse struktuurist väljaspool seisvana, et püüelda sellise maailma poole, milles me kõik saaksime õitseda. Selleks peab õppima, kuidas võtta oma erinevused ja muuta need tugevusteks. Sest isanda tööriistadega ei lõhuta iial isanda maja. Need võivad lubada meil ajutiselt teda tema enda mängus võita, kuid need ei võimalda meil iial ellu viia tõelist

muutust. Ja see tõik kõlab ohtlikult vaid nende naiste jaoks, kes endiselt peavad isanda maja oma ainukeseks toe allikaks.

Vaesed naised ja naised, kes ei ole valge nahavärviga, teavad, milline on erinevus igapäevase abielulise orjuse ja prostitutsiooni vahel, sest meie tütreid on need, kes seisavad 42. tänava ääres. Kui valge Ameerika feministlik teooria ei pea käsitlema meievahelisi erinevusi ning neist tulenevaid erinevusi meie rõhumises, kuidas te siis käsitlete asjaolu, et need naised, kes koristavad teie maju ja hoiavad teie lapsi, sellal kui teie osalete feministliku teooria konverentsidel, on enamasti vaesed ja nende nahavärv ei ole valge? Milline teooria põhjendab rassistlikku feminismi?

Meie kõigi jaoks võimalusi pakkuvast maailmast panevad meie isiklikud vaated aluse poliitilisele tegevusele. Akadeemiliste feministide suutmatus tunnistada erinevustes peituvat otsustava tähtsusega tugevust näitab võimetust ületada patriarhaadi esimest õppetundi. Meie maailmas tuleb „jaga ja valitse“ reegel muuta „määratle ja jõusta“ põhimõtteks.

Miks ei otsitud sellele konverentsile osalema teisi rassiliselt marginaliseeritud naisi? Miks arvati, et kahest telefonikõnest minule piisab konsulteerimiseks? Kas mina olen ainus võimalik mustanahaliste feministide nimede allikas? Ja ehkki mustanahalise panelisti ettekanne lõpeb olulise ja jõulise sõnumiga naistevahelisest armastusest, kuidas on lood rassidevahelise koostööga feministide seas, kes üksteist ei armasta?

Akadeemilistes feministlikes ringkondades on vastus nendele küsimustele tihti „me ei teadnud, kelle käest küsida“. Kuid see on samasugune vastutuse vältimine, mille tõttu ei jõua mustanahaliste naiste kunst naiste kunstinaütustele, mustanahaliste naiste teosed enamikesse feministlikesse väljaannetesse, kui välja arvata aeg-ajalt ilmuvad kolmanda maailma naiste teemalehed, ning mustanahaliste naiste tekstid teie lugemist ootavate raamatute nimekirjadesse. Nagu Adrienne Rich ühes hiljutises kõnes osutas, on valgenahalised feministid viimase kümne aasta jooksul harinud end tohutult paljudes valdkondades, nii et miks te siis ei ole harinud end mustanahaliste naiste ja meie, musta- ja valgenahaliste vaheliste erinevuste osas, kuigi see on meie naisliikumise elujõulisuse võtmetegur?

Tänastelt naistelt oodatakse endiselt pingutusi, et ületada meeste ignorantsust ja harida mehi meie olemasolu ja meie vajaduste osas. See, et rõhutatud pannakse tegutsema isanda huvides on kõigi rõhujate iidne ja oluline tööriist. Nüüd kuuleme, et on rassiliselt marginaliseeritud naiste ülesanne harida valgenahalisi naisi – ja seda nende tohutu vastupanu

kiuste – meie olemasolu, meie omavaheliste erinevuste ja meie kõigi rollide osas meie ühises olelusvõitluses. See on energia hajutamine ja rassistliku patriarhaalse mõtte traagiline kordamine.

Simone de Beauvoir ütles kord: “Just oma elu tegelike tingimuste tundmisest peame ammutama jõudu elamiseks ja põhjuse tegutsemiseks”.

Rassism ja homofoobia on meie kõigi jaoks tõelised tingimused meie elus täna siin ja praegu. *Ärgitan igaihte siin vaatama sellesse sügavasse teadmiste paika enese sees ja puudutama seal peituvat hirmu ja põlgust igasuguse erinevuse vastu. Vaadake, kelle nägu see on.* Seejärel võib loosung „isiklik on poliitiline“ hakata valgustama kõiki meie valikuid.

2. Tõlke teoreetilis-metodoloogiline raamistik

2.1 Audre Lorde kirjanikuna ja tema publik

Audre Lorde oli mustanahaline ameerika kirjanik, luuletaja ja inimõiguste eest võitlev feministlik aktivist, kes juhtis tähelepanu võimusuhetele ja ebavõrdsusele feministliku liikumise sees ning muidugi ka laiemalt ühiskonnas. Näiteks essees „Age, race, class and sex“ (Vanus, rass, klass ja sugu 1980) kirjeldab ta end „49-aastase mustanahalise lesbilise feministliku sotsialisti, kahe lapse (kellest üks on poiss) ema ja erirassilise partnerlussuhte ühe osapoolena“ ning nendib, et „tavaliselt leian ma end kuuluvat mingisse rühma, mida peetakse teistsuguseks, hälbivaks, alaväärseks või lihtsalt täiesti valeks“ (Lorde 1984:107). Lorde kuulus nende inimeste sekka, keda ka juba ühiskonnas marginaliseeritud rühmades omakorda marginaliseeriti - mitte ainult mustanahaline vaid ka naine, mitte lihtsalt naine vaid ka lesbi, nägemispuudega, vaesest perest. Isikliku kogemuse tõttu oli Lorde marginaliseerimise märkamisel tundlik ning tema kirjatööde läbivaks mõtteks on vajadus tunnustada erinevuste loovat jõudu ühiskonnas, selmet näha neis esmajoones ohtu ühtsusele. Eesti keeles ei ole Lorde'i esseid varem ilmunud, ent ka aastakümneid pärast nende kirjutamist on tema seisukohad inimestevaheliste erinevuste mõjust võimusuhetele endiselt

aktuaalsed ja ärgitavad mõtlema, millised on näiteks Eesti ühiskonnas tähenduslikud ebavõrdsuse kategooriad ja milline on nende vastastikmõju.

Vaatamata sellele, et Lorde'i esseed kõnetavad meid ka tänasel päeval aktuaalsete tähelepanekutega ühiskondliku rõhumise, rassismi ja seksismi kohta, on seda 21. sajandil lugeva feministliku pilgu jaoks probleemiks essentsialistlik keelekasutus soost rääkides. Lorde'i keel on poeetiline ja tema esseedes esineb jõulisi üldistusi, millega jagatakse inimesed resoluutselt naisteks ja meesteks ning näib, et ka mingid omadused naislikeks ja mehlikeks. Tänapäeval näeme siin vastuolu tema enda õpetussõnadega erinevuste rikastavast mõjust ja marginaliseeritute märkamisest. Samas on arusaadav, et iga tekst on oma ajastu ja kultuurikonteksti nägu. Caleb Ward nendib, et Lorde'i keelekasutus annab justkui märku lähedusest 1970. aastate kultuurifeministliku ideega „naiselikust tarkusest“, loomulikust sisemisest tarkuselätest, mis on patriarhaalse ühiskonna ratsionaalsuse tõttu varju jäänud. Ward nendib, et mõned teoreetikud on Lorde'i loomingut pidanud seetõttu endale vastuvõetamatuks. (Ward 2023: 911). Lorde'i jäika sookäsitlust kommenteerib ka raamatu venekeelse tõlke toimetaja, vene feministlik uurija Vanya Solovey. Arutledes vastuolu üle Lorde'i tekstides esineva essentsialismi ja tänapäeva feministliku diskursuse vahel, juhib Solovey tähelepanu sellele, et Lorde'i teoseid ja laiemalt temaga seotud mustanahaliste feministide ideid kasutavad tänapäeval oma allikatena interseksionaalne feminism ja transliikumine (Solovey 2022:9-10). Seega võib väita, et vähemasti teised on Lorde'i mõttetööd arendanud edasi pigem erinevuste märkamise suunas ja eemale essentsialismist.

Kõik kogumikust „Õde võõras: esseed ja kõned“ antud magistritöö raames tõlgitud tekstid on loodud mõnes muus kontekstis avaldamiseks. Essee „Luule pole luksus“ on esmalt avaldatud feministlikus kultuuriajakirjas „Chrysalis: A Magazine for Female Culture“ aastal 1977. „Vaikimise muutmine keeleks ja teoks“ oli esmalt Audre Lorde'i ettekanne Chicagos juhtiva kirjandusteadlaste erialaorganisatsiooni Modern Language Association aastakonverentsi lesbide ja kirjanduse teemalises paneelis aastal 1977. „Erootika võimalused: Erootika kui vägi“ kirjutas Lorde samuti ettekandeks paneelis „Lesbilisus ja võim“ neljandal Berkshire'i naiste ajaloo konverentsil, mis toimus 1978. aasta augustis. Hiljem on essee avaldatud muuhulgas ka pamfletina. Essee „Isanda tööriistadega isanda maja ei lammuta“ oli esmalt samuti ettekanne, mille Lorde pidas aastal 1979 New Yorgis

feministlikul konverentsil „The Second Sex – Thirty Years Later“. Konverentsiga tähistati kolmekümne aasta möödumist Simone de Beauvoir'i teose „Teine sugupool“ ilmumisest ning arutleti teose mõju üle ühiskonnas ning feministliku teooria arengu üle laiemalt. Seega on kõigi tõlgitud esseede esimeseks publikuks olnud peamiselt valge nahavärviga akadeemiliste huvidega peavoolu feministid USA-s, kelle hulgas esindas Lorde opositsioonilist häält, juhtides nende tähelepanu inimestele, keda feministlik liikumine marginaliseerib. Ometi soovis Lorde oma tekstidega kõnetada ka neid, kes ei ole seotud teadus- ega ülikooliringkondadega. Essee „Erootika võimalused“ avaldamine pamfletina osutab, et Lorde'ile on oluline selle esseega kõnetada ka publikut, kes feministlikele konverentsidele ei satu.

Lisaks esseedele kirjutas Lorde palju luulet. Kogumiku „Õde võõras“ toimetaja Nancy Bereano on kirjutanud selle eessõnas nii: „Kui me alustasime kogumiku „Õde võõras“ toimetamist – tükk aega pärast seda, kui raamatu kontseptsioon oli välja töötatud, leping allkirjastatud ja uut materjali kirjutatud – teatas Audre Lorde mulle ühel pärastlõunal, kui me töötasime, et tema teoreetilisi tekste ei kirjuta. „Mina olen luuletaja,“ ütles ta.“ (Bereano 1983: 7) Mulle tõlkijana tundub, et Lorde'i enesemääratlus esmajärjekorras luuletajana on oluline seik, millest Lorde'i teksti tõlkimisel kinni haarata. Tuginedes Lorde'i luuletajaidentiteedile, püüan tõlkides meeles pidada, et luuletajana pööras Lorde' teksti vormile rõhutatud tähelepanu, ja juhinduda sellest ka oma tõlkevalikutes.

Kuigi Audre Lorde on tänapäeva interseksionaalse feminismi jaoks üks võtmeautoreid, on tema tekstides ilmne vastuolu – poeetiliselt üldistav ja essentsialistlik keel soost rääkides ei sobi kokku tänapäeva arusaamadega. Peatükis 3.1 kirjutan täpsemalt Caleb Wardi tõlgendusest Audre Lorde'i erootika mõistest, mis osutab, et essentsialism võib olla Lorde'i tekstides siiski ainult keelekasutuse, mitte teksti sisu tasandil.

2.2 Aktivismi käsitlemine tõlketeaduses

Tõlketeaduses on alates 20. sajandi lõpust hakatud üha enam esile tõstma tõlkija agentsuse tähtsust ning analüüsima tõlkimise protsessi selle poliitilises ja sotsiaalses kontekstis. Michaela Wolf tõstab suure muutuse poolest esile 1990. aastate kultuurilist pööret tõlkimises ja sellega seoses aastal 1990 ilmunud Susan Bassnetti ja André Lefevere teost „Translation, History and Culture“, milles rõhutati, et tõlgitud tekstil on alati kaks ajaloolist ja kultuurilist

konteksti – üks lähtekultuuris ja teine sihtkultuuris. Ka tänapäeval toonitatakse, et tõlgitud tekst peegeldab alati ka tõlkimise ajal valitsenud kultuurilist ja ajaloolist konteksti, nendib Wolf. (2012: 132) Edwin Gentzler ja Maria Tymoczko (2002) osutavad, et kultuurilise pöördega seoses hakati huvi tundma võimu küsimuste vastu nii tõlkimise ajaloost kui ka tõlkestrateegiatest rääkides (Gentzler, Tymoczko 2002: XVI). Tõlkija positsioon on tihti kahetine, nii et ta võib esindada üheaegselt nii institutsioone, kellel on võim, kui ka marginaliseeritud rühma, kes soovib saada rohkem võimu. Ühtlasi muudab see keeruliseks analüüsi sellest, kelle huve tõlge peegeldab (samas: XIX-XX). Gentzler ja Tymoczko rõhutavad lisaks, et tõlkimise analüüs peaks hõlmama ka selle analüüsi, mis on tõlkes kaduma läinud, või hoopis laiemas plaanis analüüsi sellest, milliseid tekste teatud ajas ja kultuurikontekstis ei tõlgita. Gentzler ja Tymoczko kirjutavad: „Tõlkimine ei ole seega lihtsalt ustav reprodutseerimine, vaid pigem teadlik ja sihipärane valik, koostamine, struktureerimine ja konstrueerimine – ning mõnel juhul isegi võltsimine, teabe andmisest keeldumine, fabritseerimine ja salakoodide loomine. Nii kasutavad tõlkijad samamoodi nagu kirjanikud ja poliitikud oma tegevuses võimu, luues teadmist ja kujundades kultuuri.“ (samas: XXI)

2000. aastate tõlketeaduses pöörati palju tähelepanu tõlkimise protsessis osalejate sotsiaalsele agentsusele. Juba Lawrence Venuti (1995) kritiseeris sel ajal valitsenud tendentsi pidada tõlkija professionaalsuse näitajaks anglo-ameerika kultuuris võimalikult sujuvalt sihtkeeles loetavat teksti ja seega justkui tõlkija töö ja isiku nähtamatust lugeja jaoks. Venuti kutsus üles nähtamatuse normi muutma ja tõlkijat võõrapärastavaid tõlkestrateegiaid kasutama ning osutab, et tõlkija osaleb aktiivselt sotsiaalsetes ja poliitilistes protsessides. Maria Tymoczko (1999) rõhutab tõlkija rolli tekstide valimisel ja kohandamisel vastavalt oma poliitilisele meelsusele ning kutsus tõlkijaid üles teadlikkusele sellest rollist.

Mona Baker nimetab oma kodulehel avaldatud artiklis aktivismiks erinevaid otseseid või kaudseid sekkumisi, mille eesmärgiks on poliitilise või sotsiaalse muutuse esilekutsumine (Baker 2020). Bakeri jaoks muutub tõlkija aktivistik, kui ta lähtub teadlikult oma väärtustest tekstide valikul ja narratiivide kujundamisel, et aidata vaidlustada domineerivaid narratiive. Samas nendib Baker, et aktivistile omane poolte valimine ja oma arvamuse jõuline väljendamine, mis sageli viib konfliktini teiste ühiskonna liikmete või võimustruktuuridega, on vastuolus tõlkija elukutsele ka täna veel tavapäraselt esitatud

ootustega. (Baker 2020) Baker ise on võtnud aktiivselt sõna eelkõige Palestiina toetajana ja Iisraeli riigi Palestiina-poliitika kriitikuna, samuti NATO kriitikuna. 2002. aastal sattus ta ka skandaali keskmesse, kui kutsus üles solidaarsusest Palestiina rahvaga boikoteerima Iisraeli akadeemilisi institutsioone ning eemaldas sellega seoses ajakirjade *The Translator* ja *Translation Studies Abstracts* toimetuskolleegiumidest Iisraeli ülikoolides töötavad teadlased Gideon Toury ja Miriam Schlesingeri. Mona Bakeri kodulehel on kättesaadav ka tema ja Gideon Toury kirjavahetus sel teemal (vt näiteks Baker 2003). Mona Baker on siiski erand – ei ole tavaline, et tõlkijad võtavad oma töös nii tugevalt poliitilise aktivistliku positsiooni.

Pärast 2000. aastaid on tõlketeaduse huvi tõlkimise kui aktivistliku tegevuse vastu üha enam kasvanud ning ilmunud on uurimusi näiteks tõlkijate ja tõlkide rühmadest, mis töötavad teadlikult selleks, et aidata kaasa ühiskondlike muutuste toimumisele. Näiteks sellest toon välja Jasmin Esin Duraneri (2021) uurimuse anonüümsete vabatahtlike tõlkijate mõjust LGBTI+ liikumisele Türgis. Duraner keskendub oma analüüsis vabatahtlike loodud veebilehele *LGBTI News Turkey*, mis vahendab LGBTI+ inimesi puudutavaid uudiseid Türgist inglise keeles, et luua uudiste tõlkimise kaudu alternatiivseid narratiive. Duraner osutab, et tõlkijad on oma tegevusega aastate jooksul loonud arhiivi „LGBTI+ inimeste vastu suunatud inimõiguste rikkumistest, nende võitudest ja kaotustest poliitilistel ja sotsiaalsetel platvormidel, mida täiendavad isiklikud lood.“ (Duraner 2021:311) Sellega on tõlkijatest aktivistid loonud LGBTI+ kogukonna vastumälu, mis on toetanud nii nende liikumist Türgis kui ka aidanud Türgi LGBTI+ liikumisel saada kontakti globaalse LGBTI+ kogukonna vastupanuliikumisega (samas).

Helen Vassallo keskendub oma teoses „Towards a Feminist Translator Studies: Intersectional Activism in Translation and Publishing“ aktivismile tõlkijate ja kirjastuste tasandil ning arutleb nende kui sotsiaalsete toimijate rolli üle tõlkeprotsessis. Vassallo tõuseb oma analüüsis seega kõrgemale tekstides tehtud tõlkevalikutest ja nende konteksti selgitamisest ning isegi ühe tõlkija otsusest, millist teksti tõlkida. Näitena suuremast pildist, mida Vassallo analüüsib, olgu siin toodud kirjanik Kamila Shamsie 2015. aastal algatatud ja 2018. aastal toimunud kampaania „A year of publishing women“. Shamsie kutsus kirjastusi üles avaldama 2018. aastal ainult naiste kirjutatud teoseid, et tõsta teadlikkust soolisest

ebavõrdsusest kirjastamises, tõlkimises ja seega siis ka lugejatele kättesaadavates tekstides. (vt Vassallo 2023)

Richard Kelly Washbourne küsib, kas aktivistlik tekst on alati ka tõlkes aktivistlik tekst, mida teha, kui kunagi revolutsiooniline tekst mõjub tänapäeval vanamoodsalt ja kas tekst, mis pole loodud aktivistlikuks, võib selleks tõlgituna siiski saada? Ta toob näiteks ka mõned strateegiad, mida on aktivistlikel põhjustel tõlkides kasutusele võetud. Esiteks nimetab Kelly Washbourne teksti raamistamist paratekstuaalsete vahenditega (eessõna, joonealused märkused, tekstiga kaasnevad selgitused) ja tõlgitavate tekstide valikut. (samas: 8) Teiseks märgib ta, et aktivistlik tegu võib olla ka mitte-tõlkimine või tõlgitava muutmine. Ühe huvitava näitena toob Kelly Washbourne siin välja J.M. Coetzee romaani „El polaco“, mis avaldati esimesena hispaaniakeelse tõlkena ning alles seejärel inglise keeles, milles see kirjutatud oli, protestiks inglise keele hegemoonilise positsiooni vastu maailmas. Kelly Washbourne toob ka välja kriitikute positsiooni, kes leiavad, et vahel võib tõlkimine agressiivselt edendada mõnda globaalset aktivistlikku positsiooni, mis läheb tugevalt vastuollu kohalike oludega. (samas: 9) Olen sellega vägagi nõus, ent ühte õiget vastust on siin siiski raske leida – usun, et näiteks nii mõnegi Türgi konservatiivi jaoks tegelevad Duraneri artiklis käsitletud anonüümsed tõlkijad samuti sellise aktivismiga, mis läheb sügavalt vastuollu kohalike oludega.

Eestis on samuti ilmunud arutelusid, milles tõlkijat nähakse aktiivse sotsiaalse toimijana ning tõlkimise protsessi uuritakse selle sotsiokultuurilises kontekstis. Anne Lange 2009. aastal Sirbis ilmunud artiklis „Tõlkija angažeeritusest“ rõhutatakse tõlkimise teeneid eesti kultuuri ja keele rikastamisel ning nähakse tõlkijas olulist ühiskondlike muutuste mõjutajat (vt ka Lange ja McIlpatrick-Ksenofontov 2012). Angažeeritud tõlkija ongi juba aktivistlik tõlkija – mitte nähtamatu vahendaja kahe kultuuri vahel, vaid sotsiaalne toimija, kes mõjutab ühiskondlikke protsesse (ehkki Lange sõnul ei pruugi tõlkija olla oma mõjust teadlik). Tallinna Ülikoolis on käimas eesti tõlkeloo uurimise projekt „Eesti 1850-2010: tekstid, tegijad, institutsioonid ja praktikad“, mille raames uuritakse eesti tõlkelugu (1850–2010), nähes tõlkimist kui „kultuurimuutuste aktiivset põhjustajat, mis on oluline kultuuri enesemõistmisel ja identiteedi kujundamisel“ (<https://translationinhistory.tlu.ee/>). On ka näiteid uurimustest, mis käsitlevad tõlkimise ja aktivismi seoseid. Toon siinkohal välja jällegi Anne Lange (2023), kes on uurinud ukraina kirjanduse tõlkimist eesti keelde,

keskendudes just tõlkija aktivistlikule motivatsioonile. Ka Anna Verschik (2024) käsitleb ühe küsimusena ukraina luule eesti keelde tõlkijate motivatsiooni ja puudutab seega tõlkija aktivismi. Äsja ilmus ka ukraina keelest tõlgitud kogumik sõjateemalise luulega „Kas rabelen välja sellest tustast?“, mille tõlkijaks on Anna Verschik. Intervjuus Margus Mikomägile tõdeb Verschik oma motivatsiooni kohta nii: „Ma teen midagi. Ma ei oska sõdida, aga ma püüan aidata omamoodi. Nagu oskan“ (Mikomägi 2025). Oluline on siin ka märgata, et meie huvi Ukraina kultuuri vastu on osa üleilmsest liikumisest, mida lisaks meie empaatialle tiivustab ka erinevate institutsioonide töö (vt näiteks Kelly Washbourne: 5). See illustreerib jällegi seda, et võim ei ole tõlkimise protsessis ei hea ega halb, vaid lihtsalt alati kohalolev ja mitmetahuline ning selle olemasolu võiks püüda teadvustada.

Võtsin ette Audre Lorde'i esseede tõlkimise juba eelmisel suvel, mil koos Christiana Samblaga meisterdasime *zine*'i essee „Erootika võimalused: erootika kui vägi“ põhjal. Loodan väga, et mul õnnestub vähemasti mõni tõlgitud esseedest ka avaldada ja sellega tuua ühiskondlikku tähelepanu erinevatele ja üksteisega ristuvatele ebavõrdsust mõjutavatele kategooriatele ning aidata marginaliseeritud häälte julgemalt kõlada. Näiteks „Vaikimise muutmine keeleks ja teoks“ suudab minu hinnangul endale oluliste väärtuste eest seismisel inspireerida ka inimesi, kes ei samastu otseselt ühegi inimrühmaga, mida Lorde esile tõstab. Seega on aus öelda, et soovin tõlkijana olla aktivistlik.

2.3 Feministlik tõlkimise traditsioon ja Audre Lorde'i esseed feministlikus kontekstis

Feminismist tõlketeaduses on tänaseks kirjutatud palju. Ühe esimestest ülevaadetest feministlikust lähenemisest tõlkimisele on kirjutanud Sherry Simon (1996), kes rõhutab kultuurilise ja poliitilise konteksti tähtsust soo, identiteedi ja tõlkimise ristumisel. Simon näitab, et tõlkimine ei ole neutraalne tegevus, vaid alati ideoloogiline ja kultuuriliselt määratletud. Luise von Flotow (1997) annab samuti ülevaate feministlikest tõlketeooriatest ja -praktikatest. Tema tähelepanu pälvivad aga enam just strateegiad, mida tõlkijad on rakendanud, et tõlketöös kajastuksid nende feministlikud väärtused. Raamatus „Translation and Gender“ toob Flotow välja erinevaid vorme, mida feministlik tõlge on võtnud. Neid kõiki käsitleda selles lühikeses ülevaates ei jõua, ent tõstan esile sellised teemad ja sekkumised, mis mingil moel resoneerivad ka Audre Lorde'i esseede tõlkimisega tänases Eestis.

1960. aastate lõpul ja 1970. aastatel tekkis esmalt Ameerika Ühendriikides radikaalfeminism, feminismi vool, mis osutab, kuidas meeste võimu naiste üle õigustavad ja taastoodavad normid, mis ulatuvad ka kõige intiimsematesse valdkondadesse nagu seda on perekond, keha ja seksuaalsus. Ühiskonda, kus mehed domineerivad kõigis elu valdkondades, hakkasid radikaalfeministid nimetama patriarhaadiks. Radikaalfeministid uskusid, et naiste vabastamiseks patriarhaadi rõhumise alt tuleb ühiskonna kõik institutsioonid põhjalikult ümber kujundada. Üheks viisiks, kuidas sellele kaasa aidati, olid teadlikkuse suurendamise grupid ainult naistele, kus igaüks rääkis oma kogemustest ja sealhulgas ka kogetud rõhumisest. Eesmärgiks oli suurendada naistevahelist solidaarsust. Oluline fraas, mille tõid käibele radikaalfeministid oli ka „isiklik on poliitiline“. Sellega tähistati ühelt poolt seda, et eraelu on poliitikast mõjutatud ning teisalt, et nii avalikus kui isiklikus sfääris on omad võimudünaamikad ja poliitikad, mis kujundavad ühtviisi meie argielu varasemate kokkulepete ja arusaamade kontekstis. Avalik ja isiklik sfäär ka peegeldavad teineteist, lähtudes samadest väärtustest ja võimudünaamikast. (Rohtmets 2020)

Flotow kirjeldab radikaalfeminismi mõju ja avaldumist kirjanduses, tõlkimises ja tõlketeeoorias. Sotsiaalteadustes muutusid feminismi teine laine ja sellest kantud soolisuse teemad oluliseks alates 1960. aastate lõpust (Flotow 1997: 5) ning jõudsid peagi ka keele ja kirjanduse valdkondadesse, kus võtsid tuld näiteks arutelud meeste poolt domineeritud maailmas loodud ja selles kasutatava patriarhaalse keele mõjust (Flotow 1997:8). Radikaalse lähenemisviisi järgi on konventsionaalne keel üks olulisi naiste rõhumise põhjuseid, mille kaudu naised õpetatakse tundma end maailmas alluvana. (Cameron 1985, viidatud Flotow 1997:8 kaudu) Radikaalsed kirjutajad leiavad, et keele on teinud mehed meeste elude ja mõtete peegeldamiseks. Flotowi sõnul tekkis arutelu tõlkimise ja sugupoole seoste üle esmalt just prantsuskeelses Kanadas ning seoses püüetega tõlkida radikaalsete kirjanike teoseid, milles patriarhaalset keelt oli julgelt muudetud. Kritiseeriti standardiseeritud süntaksit ja kirjanduslikke žanre, püüti leiutada uut keelt ja uusi kirjanduslikke vorme, mis peegeldaksid naiste elu ja vajadusi, ning muuta keelt radikaalselt nii, et see oleks naistele kasulik ja mitte enam ohtlik. (samas: 9)

Flotowi sõnul kerkisid 1970. aastatel Quebecis esile mõned naissoost kirjanikud, kes kirjutasid eksperimentaalseid teoseid, mille üheks peateemaks kujunes patriarhaalne keel

(samas: 10). Nende tööde eesmärk oli sellest keelest vabaneda ja selleks kasutasid nad nii erilisi sõnavalikuid kui ka painutasid lause struktuuri ja grammatikat. Ka hiljem on radikaalfeministlikud kirjatööd olnud eksperimentaalsed ja soovinud eemalduda patriarhaalse keele tavadest, mis nende arvates määravad suuresti ära selle, mida ka naistel on üldse võimalik mõtelda ja kirjutada (Flotow 1997:15). Tõlkijate jaoks on eksperimentaalne feministlik kirjandus tõstnud sugupoole keeles olulisele kohale ja sundinud neid leidma algteose autoritele sarnaselt loovaid lahendusi erinevate patriarhaalsete keelte tavade ületamiseks. Seetõttu on eksperimentaalsed feministlikud tekstid mänginud Flotowi sõnul suurt rolli teoreetilise arutelu kujunemises tõlkimise ja sugupoole teemadel. (Flotow 1997: 24)

Audre Lorde'i esseed ei paigutu hästi ei reformistliku ega radikaalse lähenemisviisi alla. Ühelt poolt on ta radikaalfeministide kombel seda meelt, et ühiskond vajab juurteni läbi raputamist ja muutmist, mitte lihtsalt peenhäälestust. Sellele viitab juba näiteks essee pealkiri „Isanda tööriistadega ei lõhuta iial isanda maja“. Teisalt toob Flotow radikaalse lähenemisviisi juures näiteks kirjanikke ja tõlkijaid, kes keskenduvad keele dekonstrueerimisele ning sõnade või süntaksi rollile patriarhaadi taasloomise vahenditena, samas kui Lorde kirjutab eelkõige keele kasutamise sotsiaalsest kontekstist. Lorde toob oma esseedes esile struktuure ja võimusuhteid, mis määravad, kes saab üldse sõna ning millistel tingimustel. Näiteks samas eelmainitud essees kritiseerib Lorde seda, et Simone de Beauvoir' pärandile keskenduval feministlikul konverentsil ei ole märkimisväärselt esindatud marginaliseeritud naised – vaesed, mustanahalised, lesbilised või postkoloniaalsetest piirkondadest pärit naised (Lorde 1984: 103).

Erinevalt mõnest Flotowi toodud näitest radikaalfeministlike kirjanike kohta ei ole Audre Lorde'i keeruline lugeda. Samas on tema keeles siiski selgelt märgatavaid eksperimenteeriva radikaalfeminismi mõjusid ning soovi patriarhaalset ja valget rassi soosivat keelt muuta nii, et marginaliseeritud ühiskonnagrupid tunneksid end sellest ümbritsetuna paremini. Keeleliste eksperimentide tõlkimise kohta nendib Flotow, et tõlkija valikud võivad vähendada teksti mitmetähenduslikkust. Samuti võib võimusuhte häirimine toimuda tõlkes teises punktis kui originaaltekstis. Näiteks võib tõlkija otsustada tõlkimisel mitte pöörata tähelepanu sõnade tähenduse muutumisele sihttekstis ja keskenduda sarnasusele hoopis foneemi tasandil. (Flotow 1997:22-24) Tõlkimise praktikat on Luise von

Flotowi sõnul eksperimentaalsed feministlikud tekstid muutnud muuhulgas seetõttu, et nende tekstide eksperimentaalne olemus on ka tõlkija töö teinud keerukamaks ja suunanud loova suhtumise suunas keelde (Flotow 1997:14).

Üks oluline teema feministlikus kirjanduses ja tõlkimises on olnud naisekeha. Kui peavoolukirjanduses on naisekeha peamiselt kujutatud stereotüüpidest lähtuvalt, siis feministlikud tekstid püüavad „objektistatud, varjatud, halvustatud või kodustatud naisekeha väe taastada“ (samas: 17). On käsitletud näiteks selliseid teemasid nagu naise seksuaalsuse ja erootika kirjeldamine naise vaatepunktist, luues sõnavara varasemates tekstides varjatud naiste anatoomia kohta või kirjutades naisele meeldivat erootilist kirjandust. (samas: 17) Ka Audre Lorde'i tekstides on naisekehal oluline roll. Üheks näiteks sellest on antud magistriritöö raames tõlgitud essee „Erootika võimalused: Erootika kui vägi“. Lisaks seksuaalsusega seotud teemadele kirjutab Lorde ka näiteks oma kogemusest rinnavähiga ja lahkab vähiga seotud ja sugupoolest sõltuvaid ühiskondlikke tavasid (nagu näiteks rinnaproteeside kasutamine, rinnavähi kogemusest vaikimine) võimusuhte kontekstis.

Kuna patriarhaalses kirjandustraditsioonis on meeskirjanikud olnud rohkem hinnas, on paljud naissoost mõtlejad ja kirjanikud jäänud minevikus tähelepanuta. Üheks oluliseks feministliku tõlkimise suunaks ongi olnud unustatud naiskirjanike teoste otsimine ja tõlkimine (Flotow 1997:30) või juba varem tõlgitud teoste analüüsimine ja uuesti tõlkimine feministlikust perspektiivist lähtudes.

Nii vanade tekstide avaldamine uues ajastus kui ka eksperimentaalsete tekstide mõistmine nõuab tihtipeale selgitusi kultuurilise konteksti kohta. Seetõttu kuulub feministliku tõlkimise juurde palju erinevaid metatekste – tõlketeoreetilisi artikleid, eessõnasid, tõlkija märkuseid ja joonealuseid kommentaare. Metatekstid on ka olulised selleks, et tuua tõlkija ja tema positsioneeritus lugeja jaoks nähtavale, mille tähtsust Flotow rõhutab. Kuna igasugune tekst on ideoloogiliselt laetud, peaks tõlkija oma valikuid põhjendama ja avalikuks tegema. Feministlik tõlketeooria lähtub eeldusest, et nii kirjutamine kui ka tõlkimine on alati mõjutatud nii autori kui ka tõlkija kui teise autori isiksusest ja elukogemusest ning seega ka oma kirjutamisaja ja koha sotsiokultuurilisest kontekstist. Sugupoolt nähakse ühe kategooriana, mis teksti tootmist mõjutab. Feministliku tõlketeooria

tähelepanu keskmis on poliitiliselt teadlik tõlkija, kes tunnetab, et tema isik mõjutab teksti, ja võib otsustada seda mõju teadlikult kasutada. (samas:35)

Flotow toob ühe feministliku tõlkimise viisina välja ka sekkuva feministliku tõlke. Näiteks Suzanne Jill Levine otsustas Kuuba kirjaniku Guillermo Cabrera Infante tõlke juures kommenteerida oma kimbatust ning öelda välja, et tema arvates on tegemist misogüünse tekstiga, ning juhtis tähelepanu üksikutele parandustele, mille ta oli tekstis teinud, et naise positsiooni tekstis parandada (samas, 26). Flotow toob ka näite jõuliselt feministlikust tõlkijast Suzanne de Lotbinière-Harwoodist, kelle jaoks on tõlkimine poliitiline tegevus ja kes tõlkijana reageerib naise vaigistamisele või seksismile tekstis nii metatekstis sellele osutades kui ka sellesse teksti sees feministlikult sekkudes (samas, 27-28). Lotbinière-Harwood osutab näiteks eessõnas Lisa Gauvini teksti „Lettre d'une autre“ tõlkele, et autor on feminist, kuid teksti on siiski võimalik muuta veel palju feministlikumaks ning toob välja selle, kuidas ta tõlkijana on seda teinud. Lotbinière-Harwood on näiteks muutnud autori üldistavat meessoost sõnade kasutamist, tuues mitmuse „ils“ tõlkimisel välja, kas viidatud on meestele või naistele, ning vahetanud inglise keeles tavapärase sõnade järjekorra, seades esiplaanile naissoost sõna väljendites „her and his“ või „women and men“. (samas: 29) Niisiis on tõlkija teinud üsna julgeid muutusi isegi tekstis, mis oma sisult juba on feministlik.

Ühelt Lotbinière-Harwoodi jõulise tõlkimisviisi kriitikult võttis Flotow üle nimetuse „teksti kaaperdamine“ sellise tõlkestrateegia kohta, mida Lotbinière-Harwood harrastab. Tõlkija võtabki siin tegelikult teksti oma poliitiliste eesmärkide teenistusse. Oma vastulauses kriitikale ütles Lotbinière-Harwood muuhulgas, et teksti tõlkimisel töötas ta tihedas koostöös selle autoriga, mis ilmselt tähendab, et tal oli nende muudatuste tegemiseks autori luba, arvab Flotow. (Flotow 1991:79)

Flotow on varem lähemalt käsitletud kolme feministlikus tõlkes kasutatavat strateegiat – täiendamine, eessõnastamine ja joonealuste märkuste lisamine ning teksti kaaperdamine. Näitena teksti täiendamisest tõstab Flotow esile Howard Scotti essee Quebeci feministliku eksperimentaalse kirjaniku Louky Bersianiki tekstide tõlkimisest inglise keelde. Scott ei soovinud lihtsalt edasi anda Bersianiki sõnumit sellest, kuidas prantsuse keel on seksistlik, vaid panna lugejat märkama ka seksismi inglise keeles. Näiteks Bersianiki tekstis „L'Euguélonne“, milles uuritakse kriitiliselt abordipoliitikat, on lause "Le ou la coupable

doit être punie." Siin on viimase sõna juurde lisatud tavapärase keelekasutusega võrreldes üleliigne e-täht, mis annab selgelt märku, et abordi eest saab karistada just naine. Kuna inglise keeles seda samal moel esitada ei saa, lahendas Scott olukorra üldistava meessoost asesõna kasutamisest loobumisega: „The guilty one must be punished, whether she is a man or a woman." (Flotow 1991: 75)

Eestis on samuti avaldatud feministliku mõtte ajaloos oluliste autorite teoste tõlkeid. Eraldi teostena on ilmunud näiteks Simone de Beauvoir'i teos „Teine sugupool“ (1997), mille puhul on originaali küll kõvasti lühendatud, Virginia Woolfi raamat „Oma tuba“ (lausa kaks trükki – 1994 ja 2021 ning mõlema tõlkijaks Malle Talvet) ja bell hooksi teos „Kõik armastusest. Uusi nägemusi“ (2023), lisaks katkendeid erinevates väljaannetes või kogumikes (näiteks Wollstonecraft 2021, tõlkijaks Raili Marling, Olympe de Gouges 2021 Tiina Veikati tõlgituna). Ülevaate selleks hetkeks ilmunud feministlikest eesti keelde tõlgitud tekstidest annab näiteks Põldsaar 2003.

Samuti on ilmunud tõlketeoreetilisi uurimusi, mida võib seostada feministliku tõlketeooria ja feministlike tõlkimise praktikatega nagu näiteks kriitikat ja selgitavaid artikleid tõlgitud feministlike teoste kohta. Nii on Raili Marling analüüsinud Simone de Beauvoir'i ikoonilise teose „Teine sugupool“ tõlget eesti keelde (Põldsaar 2003). Seda tõlget ei saa kindlasti pidada feministlikuks. Originaali on lühendatud, jättes välja terveid peatükke ja lõike ning lõike lühendades ja neid üksteisega meelevaldselt ühendades. Samuti puuduvad eestikeelses tekstis viited. Marling leiab, et sel kujul tõlgituna võib tekst mõjuda halvasti kogu feministliku mõtte retseptsioonile Eestis (Põldsaar 2003: 66), ning näeb selles peegelduvat 1990. aastate lõpu Eestis valitsenud neoliberalistliku ja patriarhaalse diskursuse jooni (samal, 70).

Külliki Steinberg on uurinud Marta Sillaotsa tegevust kirjaniku, ajakirjaniku ja tõlkijana ning tema soo mõju retseptsioonile ja sedakaudu ka tema edasisele tegevusele. Steinberg on toonud välja, kuidas Sillaotsa kirjanikutööd võis segada meeskriitikutelt saadud halvustav tagasiside, milles tema teoseid seostati stereotüüpidega naistest kirjutajatena ning nimetati väheväärtuslikuks naiskirjanduseks. Steinbergi sõnul võis see mõjutada asjaolu, et Sillaots suunas oma loomingulise energia rohkem ajakirjanikutööle ja tõlkimisele.

Ajakirjanduses avaldatud tõlketööde autorina võis ta jääda anonüümseks ja sai seega kaitse ebaõiglase kriitika eest. (Steinberg 2023:913)

Interseksionaalsus viitab erinevate marginaliseeritud kategooriate ristumisele inimestes, kes seetõttu kogevad veelgi rohkem marginaliseeritust. Nii võivad ühes inimeses ristuda sellised sotsiaalsed kategooriad nagu sugu, rassiline erinevus, rahvus, usk, vanus, klass või seksuaalne orientatsioon sel moel, et need koos tekitavad tema ellu rohkem ja teistsuguseid takistusi kui siis, kui teistele mõnda neist kategooriatest liigitatutele (näiteks naistele), kelle puhul teised marginaliseeritud kategooriad ei mängi rolli (näiteks ta ei ole mustanahaline). Tõlketeaduse kontekstis on interseksionaalsust uurinud näiteks Flotow (2009). Ta toob välja, et interseksionaalsust käsitletakse postkolonialistlike tõlketeadlaste tekstides. Nii on Gayatri Chakravorty Spivak hoiatanud tõlgete eest, mis luuakse ilma lähteteksti ja selle kultuurilist konteksti täielikult mõistmata. Tema kriitika osutab sellele, kuidas tehakse üldistusi teiste kultuuride kohta rohkem võimu omava kultuuri vaatepunktist. (Flotow 2009:3)

Feministliku mõtte kontekst on Audre Lorde'i esseede mõistmisel ja tõlkimisel väga oluline. Teiselt poolt oli Lorde'i jaoks väga tähtis ka tema mustanahalise inimese identiteet. Järgnevalt uurin rassismi ning mustanahaliste õiguste ja identiteedi käsitlemist eesti kultuuriruumis.

2.4 Mustanahaliste õiguste ja identiteedi käsitlemisest eesti kultuuriruumis

Audre Lorde'i kõnedes ja kirjutistes on kesksel kohal tema identiteet mustanahalise naisena. Kui Lorde kirjutab palju mustanahaliste feministide marginaliseeritusest ja mustanahaliste naiste probleemide ignoreerimisest ka feministide seas, siis tänaseks päevaks on mustanahaliste feminism saanud oluliseks osaks feministliku mõtteloo peavoolust. Hea ülevaate mustanahalise feministliku mõtte arengust saab näiteks Patricia Hill Collins'i teosest „Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empowerment“ (1991) või Brittney Cooperi värskest käsitlusest „Beyond Respectability: The Intellectual Thought of Race Women (Women, Gender and Sexuality in American History)“ (2017).

Põhjalikumalt uurin eesti kultuurikonteksti, millesse tõlgitud Audre Lorde'i tekst asetub. On oluline vaadelda Lorde'i esseid ka eesti keeles mustanahaliste õiguste ja

identiteedi ning laiemalt rassiga seotud teemasid käsitlevate tekstide, sealhulgas ka teiste sarnaste tõlgitud tekstide kontekstis. Viimati tekitas Eestis elavat arutelu rassist ja rassismist KUMU-s toimunud näitus „Erinevuste esteetika“ aastal 2021, millega uuriti rassiteema ja rassierinevuste kujutamist eesti kunstis 1920.-1930. aastatel. Näituse ameeriklasest kuraatorile Bart Pushawle heideti ette kolonialistlikku suhtumist Eesti kultuuriruumi ning eriti pandi pahaks pildiallkirjade tänapäevastamist nii, et need ei solvaks näiteks mustanahalisi. Teised (näiteks Aro Velmet, Maria Muuk, Eero Epner) jällegi kaitsesid näitust ja leidsid, et eestlastel tasub vaadata tõtt ka ebameeldivate seostega koloniaal/lajaloos, näha oma rolli tänases globaalses maailmas ning sõnu valides vältida teada-tuntud väljendeid, mis teistele inimestele haiget teevad.

Linda Kaljundi (2022) arutles näituse järel ka üldisemalt rassi mõiste ajaloo üle Eestis. Kaljundi osutas, kuidas eesti identiteedis kohtuvad ühelt poolt soov olla euroopalik ja valge inimene ning teisalt arusaam eestlastest kui ajaloo koloniseeritud rahvaste hulka kuulunud rahvast sarnaselt põlisrahvastega nagu Venemaal elavad soome-ugrilased. Kaljundi näeb selles vastuolus ühte võimalikku põhjust, miks eestlased suhtuvad rassi ja dekoloniseerimist puudutavatesse teemadesse tihti väga valulikul. (samas) Sama teemat on käsitlenud veel ka Bart Pushaw (2020) ja Paris Pin-Yu Chen (2024) ning Linda Kaljundi, Aro Velmeti ja Bart Pushaw ühine eurozine'is avaldatud vestlus (2022). Kõik ülalmainitud autorid osutavad, kuidas eestlase rassilise kuuluvuse kujutamine on muutunud 1850. aastatest 1930. aastateni, kujuures märgiline sündmus, mis tõi kaasa suure muutuse, tundub olevat riikliku iseseisvuse saavutamine 1918. aastal. Pushaw ja Kaljundi kirjutavad 1851. aastast pärinevast illustratsioonist Julian Simaško teosele „Venemaa fauna, ehk Vene Impeeriumis esinevate loomade kirjeldus ja kujutus“, millel kujutati tüüpilist eestlast kõrvuti teiste Vene Impeeriumis elavate alistatud rahvaste n.ö tüüpiliste esindajatega. Niisiis peeti alistatud rahvaid selle aja Venemaal osaks loomariigist. Eestlasi ei arvatud valge rassi hulka, vaid neid nimetati mongoliidse rassi esindajateks. Eestlaste enesekuvand endast kui alistatud rahvast suunas neid ka globaalsel tasandil empaatiliselt suhtuma põliselanikesse, keda kolonialistid rõhusid. Nii kirjutas ka Lydia Koidula 1865. aastal loo „Perùama wiimne Inka“ Peruu indiaanlaste võitlusest Hispaania kolonisaatorite vastu ja 1870. aastal jutustuse „Juudit ehk Jamaika saare wiimsed Maroonlased“, mis räägib mustanahaliste võitlusest Briti kolonisaatorite vastu. Daniele Monticelli, Piret Peiker ja Krista Mits tõstavad esile neis

jutustustes leiduvad Koidula sõnavõttud orjuse ja rõhumise vastu (Monticelli jt 2018). Bart Pushaw (2020) toob näiteid austavast suhtumisest teise nahavärviga inimestesse ning positiivsest hoiakust näiteks segaabielludesse 20. sajandi alguse eesti kunstis ja kirjanduses.

Alates 1920. aastatest muutus Eestis tasapisi oluliseks rassiline eristumine. Kui seni oli eestlasi peetud nõrgema rassi esindajateks ja rasside segunemine tundus võimalusena tõuparanduseks, siis üha enam räägiti nüüd hoopis rahvuse puhtuse hoidmise tähtsusest. Nii väitis näiteks Juhan Vilms 1936. aastal hoopiski, et „segaabielu on mürk meie rahvuskehas“. Sarnane areng rahvuste valgemaks muutumises ja rassilise puhtuse hoidmise kasvanud tähtsuses toimus ka mujal Kesk- ja Ida-Euroopas. (Pushaw 2020) Ideed rahvuste puhtusest ja selle hoidmisest olid sel ajal teatavasti populaarsed ka mujal Euroopas.

Viimastel aastatel on seega Eesti kultuuriruumis rassiteemad varasemast rohkem esile kerkinud nii kunstis, teaduses kui ka ühiskondlikus arutelus. Usutavasti on siin suur mõju olnud liikumisel Black Lives Matter. Audre Lorde'i esseede tõlkimine lisab sellele diskussioonile interseksionaalse mõõtme, sest ühendab rassiküsimuse soo, seksuaalsuse ja muude marginaliseeritud positsioonidega ühiskonnas.

3. Tõlkeprobleemide analüüs

3.1 Teisest ajastust pärit teksti tõlkimine

Audre Lorde kirjutas antud magistritöö raames tõlgitud esseed rohkem kui nelikümmend aastat tagasi USA-s. Selle ajaga on mitmed tõekspidamised muutunud nii feministlikes diskursustes kui ka laiemalt ühiskonnas. Näiteks tundub antud esseedes Lorde'i käsitlus soost esmapilgul väga essentsialistlik, ehk siis ta näib uskuvat, et sugu on inimese olemuslik ja püsiv omadus. Nagu ma juba peatükis 2.1 kirjutasin, on see vastuolus tänapäevase peavoolu feminismiga.

Olgu siin esitatud ka paar näidet Audre Lorde'i esseedest.

For each of us as women, there is a dark place within, where hidden and growing our true spirit arises.	Sest igaüks meist, naistest peidab endas pimedat paika, millest tärkab meie tõeline hing.
---	---

The woman's place of power within each of us is neither white nor surface; it is dark, it is ancient, and it is deep.	Naiseliku väe paik meie sees ei ole valge ega pinnapealne – see on tume, see on ürgne ja see on sügav.
---	--

Näiteks essees „Erootika võimalused: Erootika kui vägi“ väidab Lorde, et erootika on „meist igaühes sügavalt naiselikul ja vaimsel tasandil“ ja tema mõtleb sellest kui „naise elujõu väljendusest“

Lying in a deeply female and spiritual plane	Meist igaühes sügavalt naiselikul ja vaimsel tasandil
An assertion of the lifeforce of women	naise elujõu väljendus

Tänapäeval on feministlikes diskursustes levinud arusaam soost keerukam kui Lorde'i ajastu kahetine jaotus naisteks ja meesteks ning ka end paiksooliseks naiseks pidava feministina tundsin ma end ebamugavalt, kohates tekstis nii tugevalt soolistatud lauseid nagu ülal näidetes esitatud. Seetõttu võivad paljud eriti noored feministlikust mõttest huvitatud inimesed visata Lorde'i esseed pärast paari lehekülge pettunult kõrvale. Siin on küsimus suuresti raskustes möödunud ajastust pärit teksti tõlkimisel kaasaegsesse konteksti. Lorde kasutas arhetüüpset sõnavara ja argumenteerimise viisi, mis oli 1970. aastatel feministide seas levinud. Näiteks kirjutas jumalannadest kui naise sisemisest jõust Mary Daly, kelle töid Lorde luges, kelle mõjutusi on tema tekstis näha ning keda ta ka kritiseeris sel põhjusel, et Daly lähtus oma valgenahalise ameerika naise kogemusest ning lääne müütidest ja ajaloost, väites aga end rääkivat universaalsest naiste kogemusest (vt „An Open Letter to Mary Daly“ kogumikust „Sister Outsider“).

Caleb Ward osutab oma tähelepanelikus Lorde'i erootika mõiste analüüsis võimalusele lugeda Lorde'i tekste ka ilma seal essentsialistlikke seisukohti nägemata. Lorde'i väljendusviis on poeetiline ja ta kasutab müstilisi väljendeid nagu „Mustanahaline ema“, „valgenahaline isa“ või „naise vägi“ metafoorina, kuid tema sõnum ei ole tegelikult essentsialistlik, väidab Ward. Ta juhib tähelepanu asjaolule, et Lorde'i üks keskseid sõnumeid on vajadus märgata erinevusi naiste kogemuste vahel ning näha erinevusi positiivses võtmes viljaka pinnasena, millest võrsub uus ja parem maailm. Selle sõnumiga ei haakuks üldse mõte universaalsest olemusest, mille aluseks on ainult sugu. Ward leiab, et „sügavalt naiselik ja vaimne tasand“ on Lorde'i metafoor, millega ta kutsub lugejaid üles mõtlema, kus võiks nende elus olla ühiskondlikult allasurutud jõuvarud. Lorde tundis, et tema jaoks on selleks kängitsetud jõuvarude allikaks tema naisekeha, millest ta ammutab jõudu tegutsemiseks, kuid mis teisalt langeb valgenahalisi soosiva patriarhaalse kapitalistliku süsteemi ülemvõimu ja ärakasutamise ohvriks. Lorde'i keha on tema jaoks loomingu, jõu ja võitluse paik ning ta arvab, et nii võib see olla ka teistel.

Patriarhaalne süsteem ei võimalda meil kasutada teadmise ja jõua allikana oma tundeid, mis on Lorde'i jaoks erootika aluseks. Kui inimene tunneb sügavalt ning analüüsib oma tundeid, saab ta teada, mis on talle oluline ja mis võiks seega kaasa aidata tema elus oluliste kogukondade ja suhete püsimisele, trotsides ühiskondlikke norme sellest, milliseid elusid peetakse rohkem ja milliseid vähem väärtuslikeks. (Ward 2023:911)

Lorde leiab, et kui naised, või Wardi üldistuse järgi kõik inimesed, keda puudutab soost tulenev rõhumine, soovivad luua rohkem ruumi vabadusele normatiivses kapitalistlikus ja mehekeskses maailmas, tuleb neil teha oma tööd. Selle töö tegemine eeldab jällegi oma tööjõu tagasi nõutamist kapitalistlikult süsteemilt ning oskust oma kogemustest teadmisi luua, mitte lihtsalt võtta omaks valitseva kultuuri uskumusi. Ward mõistab Lorde'i nii, et iga inimene rõhuvas ühiskonnas kannab endas teadmisi ja jõudu ning igaüks võib sattuda mingil põhjusel süsteemi ohvriks ja teiselt poolt ka kaassüüdlaseks. Lorde nimetab erootikat küll sügavaks sisemiseks teadmiseks, aga see on teadmine sellest, kuidas oma tunnete märkamise abil mõista maailma ja oma kohta selles, et seejärel oma tegevusega maailma paremaks muuta. (Ward 2023: 912)

Wardi käsitus Lorde'ist näitab, et Lorde'i naisekäsitus ei põhine bioloogilisel essentsialismil, vaid räägib üldistades naiste omadustest, võimetest või väest, tuues selle kaudu esile tegelikke peidetud võimusuhteid ja naiste allasurutud positsiooni patriarhaalses ühiskonnas. Kui sellist tõlgendust õnnestuks sihttekstis edasi anda, võiksid Lorde'ist huvitada ka nooremad inimesed või näiteks mittebinaarse identiteediga või transsoolised inimesed, keda tema essentsialistlik keelekasutus esmapilgul ehmatas. Kuidas seda aga edasi anda Lorde'i teksti eesti keelde tõlkides? Peatükis 1.3 feministlikust tõlkimisest kirjutasin Luise von Flotowi kolmest feministlikust tõlkestrateegiast, milleks on täiendamine, eessõnade ja joonealuste märkuste kirjutamine ning teksti kaaperdamine. Üheks võimaluseks Lorde'i essentsialistlikku keelekasutust tänapäeva feminismihuvilistele tutvustada on kahtlemata metateksti abil antud küsimuse lugeja teadvusesse toomine, milleks siis käesoleva magistritöö kontekstis on teema esile tõstmine ja analüüsimine tõlkeprobleemina. Seda olen viimastes lõikudes teinud.

Teisalt tahaksin Wardi käsitlusest inspireerituna uurida ka Luise von Flotowi teksti kaaperdamise strateegiat. Flotowi järgi tähendab kaaperdamine teksti muutmist nii, et see peegeldab tõlkija poliitilisi eesmärke (Flotow 1991: 79). Sealjuures juhib tõlkija kindlasti ka lugeja tähelepanu antud strateegia kasutamisele. Kui Lorde oma esseed kirjutas, ei olnud tema jaoks oluline problematiseerida naise mõistet ega ka eristada selgelt essentsialistlikest sookäsitlustest. Seetõttu oleks tema teksti osaline ümberkirjutamine selleks, et vähendada essentsialistlike metafooride mõju, teksti kaaperdamine, sest lähtuksin tõlkijana enda poliitilisest eesmärgist.

Kuna Lorde kasutab viiteid naistele ja naiselikkusele niivõrd palju ja samas on neis nüansse, mis ei võimalda lihtsalt ühte sõna läbivalt teis(t)ega asendada, on ülesanne keerukas. Seetõttu uurin teksti kaaperdamise võimalust ainult Lorde'i ühes essees – „Erootika võimalused: erootika kui vägi.“ Valiku põhjuseks on jällegi Wardi käsitlus, mille fookuses on samuti antud tekst. Oma Tartu Ülikoolis toimunud loengus tõi Luise von Flotow huvitava näite sellest, kuidas raamatus naiste seksuaaltervisest oli „naised“ tõlgitud umbes järgnevalt: „paiksoolised naised, teatud mittebinaarse sooidentiteediga inimesed ja transsoolised mehed“. Lorde'i essees selline asendamine ei sobi, sest naistest räägitakse siin eelkõige kui patriarhaalse ja kapitalistliku süsteemi rõhumise objektidest, mitte bioloogilistest olenditest. Järgnevalt toon mõned näited, kuidas saaks Lorde'i tekstis essentsialismi vähendada ja selgitan oma valikuid.

The erotic is a resource within each of us that lies in a deeply <u>female</u> and spiritual plane, firmly rooted in the power of our unexpressed or unrecognized feeling.	Erootika on meist igäühes sügavalt <u>kehalisel</u> ja vaimsel tasandil leiduv vägi, mille tugevad juured on meie väljendamata ja teadvustamata tunnetes.
--	---

Antud lause tõlkimisel võtaksin eeskujuna Wardist, kelle tõlgenduse järgi mõtleb Lorde siin just naiselikkuse kehalist aspekti. Kui naiselikkuse asemel rõhutada siin kehalisust, avab see võimaluse samastumiseks paljudele inimestele, kes tunnevad ühiskonna rõhuvat mõju oma kehale – lisaks paiksoolistele naistele ka transsoolistele inimestele, aga võibolla ka näiteks puuetega inimestele või rasket haigust põdevatele inimestele.

Järgmiseks vaatlen kahte näidet, milles essentsialismi vähendamiseks tundub mulle parim lahendus mehe ja naise vahelise vastandamise kaotamine, kuid naise mõistet minu hinnangul ei pea muutma.

It is a short step from there to the false belief that only by the suppression of the erotic within our lives and consciousness can women be truly strong. But that strength is illusory, for it is fashioned within the context of <u>male</u> models of power.	Siit on vaid väike samm eksiarvamuseni, et naised võivad olla tõeliselt tugevad ainult oma elus ja teadvuses erootikat alla surudes. Ent see tugevus on näiline, sest see on vormitud <u>patriarhaalsete</u> võimumudelite kontekstis.
--	--

But this erotic charge is not easily shared by women who continue to operate under an exclusively european-american male tradition.	See erootiline laeng ei sünni aga hõlpsasti nende naiste vahel, kes tegutsevad jätkuvalt üksnes <u>patriarhaalse</u> euroopalik-ameerikaliku traditsiooni piires.
---	---

Antud katkendid tekitavad jällegi originaalis vastanduse meheliku ja naiseliku vahel. Patriarhaadil aga otseselt sugu ei ole. Ehkki patriarhaalne süsteem annab meeste jaoks parema ligipääsu võimule, on siin rohkem juttu ühiskonna rõhuvatest mõttemustritest ja struktuuridest. Erinevad rühmad kogevad erinevaid rõhumise viise, kuid kõik naised kogevad seda mingil määral.

Järgmises katkendis aga jätaaksin „women“ tõlkimata ja saavutaksin sellega üldistuse, mis sobiks teksti sisuga ning vähendaks essentsialismi:

As <u>women</u> , we need to examine the ways in which our world can be truly different.	Me peame avastama viise, kuidas maailm võiks olla päriselt teistsugune.
--	---

Viimaks esitan näite lausest, milles ma ei näe vajadust teksti kaaperdamiseks ja näiteks sõna „naine“ asendamiseks, sest tekstis tuleb juba välja, et siin räägitakse naistest kui patriarhaalses ühiskonnas allasurutud inimrühmast.

In order to perpetuate itself, every oppression must corrupt or distort those various sources of power within the culture of the oppressed that can provide energy for change. For <u>women</u> , this has meant the suppression of the erotic as a considered source of power and information within our lives.	Igasugune rõhumine peab enese taastootmiseks rikkuma või moonutama need rõhutute kultuuris leiduvad väe allikad, mis võiksid anda jaksu muutusteks. <u>Naiste</u> puhul on see tähendanud erootika, meie eludes arvestatava väe ja teadmiste allika, allasurumist.
--	--

Lorde'i essee keskmes on just idee sellest, kuidas patriarhaalne süsteem, milles rohkem võimalusi domineerimiseks on valgenahalistel jõukatel meestel, eksploateerib naiste töö- ja elujõudu. Minu eesmärk ei ole muuta esseed sooneutraalseks, vaid sõnastada sihttekst tänapäevasesse konteksti sobivalt nii, et lugeja saaks aru, et tähelepanu keskmes on võimusuhted ühiskonnas, kuigi Lorde kasutab metafoore, mille põhjal võiks arvata, et jutt on meeste ja naiste olemuslikest erinevustest. Seetõttu ei olegi tegelikult tarvis läbivalt soolistatud väljendeid sihttekstis vältida, vaid lihtsalt anda natuke märku teistsugustest tõlgendusvõimalustest.

Seega rakendasin Flotowi ideed teksti kaaperdamisest kui feministlikust tõlkestrateegiast essee „Erootika võimalused: erootika kui vägi“ tõlkimisel, et muuta seda tänapäeva lugeja jaoks vähem essentsialistlikuks. Minu hinnangul on näited asjakohased ja täidavad oma eesmärgi suunata lugejat teksti tõlgendamisel, mistõttu jätan need ka oma sihtteksti sisse. Kuna tegemist on magistritööga, võib teksti kaaperdamist võtta kui põnevat eksperimenti. Kui mul peaks kunagi õnnestuma mõni tõlgitud esseedest ka avaldada, mõjutaksid tõlkestrateegiaid lisaks tõlkija poliitilistele eelistustele ka erinevad institutsioonid ja rahastusvõimalused, nagu on oma teoses hästi esile toonud Helen Vassallo (vt peatükk 1.2).

3.2 Rassiga seotud sõnade tõlkimine

Audre Lorde'i esseedes on rassiteema olulisel kohal ja rassiga seotud sõnavarast kerkib kohe esile trobikond huvitavaid tõlkeprobleeme. Eestis on rassist ja rassismist räägitud ja kirjutatud üsna vähe ja sestap on ka teemaga seotud sõnavara ahtake. Peatükis 1.4 tõin välja, kuidas viimastel aastatel on seoses „Black Lives Matter“ liikumisega ja kahe KUMU-s toimunud näitusega räägitud rassist ja rassismist Eestis, ning andsin ülevaate rassiteema mõtestamisest Eestis ajaloolises perspektiivis. KUMU näitus „Erinevuste esteetika“ tekitas elava ühiskondliku arutelu muuhulgas mõnede kunstiteoste nimede muutmise pärast rassistlikest neutraalseteks nagu ka see, et eesti kunstnike teoste väärtust üldse vaadeldi selles valguses, kas kunstniku pilk on olnud rassistlik või viisakas.

Kohe esseede tõlkimisega alustades kerkis küsimus, kuidas tõlkida Lorde'i kasutatud sõna „Black“ mustanahalise inimese kohta. USA 1980. aastate alguse kontekstis, milles Audre Lorde'i esseed on kirjutatud, oli rassilistest erinevustest rääkimiseks kasutatud sõnade

kohta käivad arutelud väldanud juba paar sajandit. Sellised sõnad nagu „Negro“, „black/Black“, „African American“, „Afro-American“ või „people of color“ on kõik olnud mingil perioodil kasutusel enesenimetuseks vähemalt osa USA mustanahalise elanikkonna jaoks. 19. sajandil ja 20. sajandi esimesel poolel oli „Negro“ tavaline nii endo- kui ka eksonüüm. Näiteks 1920. ja 1930. aastatel populariseeris Harlemi renessansiks nimetatud liikumine väljendi „New Negro“, mis tähistas mustanahalisi inimesi, kes seisavad enesekindlamalt oma väärkuse eest ja hakkavad vastu ebavõrdsusele ning sellal USA lõunaosariikides valitsenud rassilise segregatsiooni seadustele ja praktikatele. Ka kodanikuõiguse aktivist Martin Luther King Junior kasutas aastal 1963 oma kuulsas kõnes „I have a dream“ enesenimetuseks väljendit „Negro“ (King 1963).

Teine nimetus, mida King samas kõnes kasutas, on „citizens of color“, millele lähedased väljendid on veel „people of color“ ning lühend BIPOC väljendist „Black and Indigenous people of color“. Nende väljenditega on tähistatud USA-s erinevat päritolu inimesi, näiteks Aasia või Lääne-Ameerika päritolu inimesi või põlisameeriklasi lisaks Aafrika taustaga inimestele, keda ühendab see, et neid ei peeta „valgeks“ ja neid ühendavad seetõttu rassilise diskrimineerimise kogemused. „People of color“ on USA-s kasutusel olnud vähemalt 18. sajandist alates ja see ei olnud ainult valgenahalise eliidi väljend „teiste“ kohta. Paljud kogukonnad on ka ise end selle nimetusega nimetanud. Näiteks 1832. aastal pidas kodanikuõiguste aktivist pastor David Nickens kõne, mille pealkiri oli „An Address to the People of Color in Chillicothe“ ja milles ta kutsus rassilise kuuluvuse alusel marginaliseeritud inimesi üles ühtsusele. (Milteer 2022) Oluline on teada, et „people of color“ ei ole alandav väljend, küll aga on seda esmapilgul sarnane väljend „colored“.

Tasapisi hakkasid juba 1950. aastatest alates ja eriti seoses kodanikuõiguste liikumistega nagu „Black Power“ 1960. ja 1970. aastatel süvenema negatiivsed seosed sõnaga „Negro“. Noorte aktivistide jaoks hakkas „Negro“ tähistama mustanahalist, kes aktsepteerib oma alamt positsiooni ühiskonnas, ja kasutusele võeti enesenimetus „Black“. Suurt algustähte peetakse siin oluliseks, sest väljend ei tähista mitte värvi, vaid enesemääratlust osalejana rassiliselt määratletud sotsiokultuurilises grupis, samal moel nagu rahvuste nimetusi kasutatakse inglise keeles suure algustähega. Mustanahalised kodanikuõiguste aktivistid löid selle väljendi ümber positiivse rassiliselt määratletud identiteedi, mille aluseks on ühine Aafrika kultuuripärand ning ühised kogemused

rassismiga USA-s. (Claybrook, M. Keith Jr.: 2021) Sel ajal oli kombeks kasutada nimetust „Black“ suure algustähega nagu näiteks „Italian American“, kuid „white“ oli käibel siiski väikese algustähega.

Sellelt pinnalt on ka Audre Lorde'i esseedes kasutatud enesenimetust „Black“ ja seda alati suure tähega. Hiljem on aga debatid austust väljendava nimetuse üle mustanahaliste ameeriklaste seas jätkunud. Järgmine suurem muutus toimus 1980. aastate lõpus ja eelkõige hüppeliselt 1988. aastal, mil kodanikuõiguste aktivist pastor Jesse Jackson populariseeris enesenimetuse „African American“ seni kasutusel olnud mõiste „Black“ asemel. Jackson leidis, et nii nagu teiste etniliste rühmade nimetused USA-s, peaks ka mustanahaliste ameeriklaste kohta käiv väljend viitama mingisugusele kultuurilisele taustale, mitte nahavärvile, millel ei ole tegelikkusega kuigi palju seoseid. „African American“ annab uhkustunde oma ajaloolise päritolu suhtes ja on seotud kultuurilise pärandiga, arvas Jackson. (Baugh 1991: 133) 1990. aastatel oligi kõige tavalisem enesenimetuse „African American“. Ei soovitata ka kasutada sidekriipsu nimetuses African American, kuna sidekriipsu on kasutatud väljaspool Ameerikat sündinud inimeste pilkamiseks (Guide to Inclusive Language: Race and Ethnicity 2022).

Nick (2020) näitab, kuidas alates umbes 2007. aastast on järk-järgult tõusnud nende inimeste arv, kes soovivad enesenimetuseks kasutada sõna „Black“ ja vähenenud nende arv, kes eelistavad nimetust „African American“. Võimaliku põhjusena osutab Nick asjaolule, et 2000. aastatest alates on järsult kasvanud väljaspool USA-d sündinud mustanahaliste osakaal neist inimestest, kes kasutavad enda kohta ühte kahest ülalmainitud nimetusest. Juba sünnilt ameeriklased ei näe seetõttu nii palju enda sidet Aafrikaga ja seostavad seda rohkem sisserändajatega. Väljaspool USA-d sündinud inimesed jällegi seostavad end rohkem oma päritoluriigiga, olles pigem näiteks ghanalased ja nigeerlased või USA kontekstis „Black“ kui ameeriklased või aafriklased.

Tänapäeval on USA-s suund ka nimetuse „White“ suure tähega kirjutamise poole. Esiteks juhib suur algustäht tähelepanu asjaolule, et ka „White“ on sotsiaalne konstruktsioon ja poliitiliselt tähenduslik mõiste, mitte normaalsus, millega kõiki teisi võrrelda. Väike algustäht varjab nimetuse poliitilist ja ajaloolist tähendust ning võimusuhteid, ehk siis

asjaolu, et sõnaga tähistatakse domineerivat rassi. (vt näiteks Appiah 2020) Seega on ka pärast Lorde'i aega debatt rassiliste nimetuste üle USA-s teinud läbi päris suuri muutuseid.

Kuidas seda aga eesti kultuuriruumi üle tuua nii, et „Black“ tunduks nagu Lorde'i tekstis väge täis poliitilise kategooriana? Niisiis, „Black“ kirjutati suure esitähga algselt seepärast, et rahvuste nimetused ja pärisnimede kirjutatakse inglise keeles suure esitähga ja suur esitähk sõnas „Black“ annab edasi sõnumit grupikuuluvusest, mis põhineb sarnastel kogemustel rassistlikus struktuuris. Eesti keeles ei ole aga kombeks tähistada rahvuslikku kuuluvust sel moel suure esitähga. Probleemi lahendamiseks tutvusin ka essee soome- ja venekeelsete tõlgetega. Mõlemas keeles on kombeks nii nagu eesti keeleski kirjutada rahvuste nimetusi väikese tähega ja mõlemad tõlkijad kasutavad siin siiski suurt esitähke.

Küsimus on veel, kas tõlkida „Black“ sõnaga „must“ või „mustanahaline“. Kuna sõnal „must“ on eesti keeles lisaks värvile ka teine tähendus – räpane – siis otsustasin kasutada sõna „mustanahaline“. Samas on väikese esitähga „mustanahaline“ kindlasti vähem jõuline sõna kui suure algustähga „Black“. Toon siin näite:

And yet, I stand here as a Black lesbian feminist, having been invited to comment within the only panel at this conference where the input of Black feminists and lesbians is represented	Ent siin seisan mina, mustanahaline lesbist feminist, olles kutsutud osalema selle konverentsi ainsasse paneeli, milles on esindatud mustanahaliste feministide ja lesbide panus
---	--

Selles lauses aitab küll aluse paigutamine enne täiendit viimast esile tõsta, mis muudab sõna „mustanahaline“ lauses veidi rõhutatumaks, ent tekstis üldiselt väheneb sõna rõhutatus siiski märgatavalt.

Et hoiduda „valge inimese“ tõstmisest normaalsuseks, peaks kasutama ka siin sümmeetriliselt nimetust „valgenahaline“. Nii jõudsingi selleni, et kasutan sihttekstis nimetusi nagu „valgenahalised isad“ ja „mustanahaline ema“.

3.3 Naisest lähtuva identiteediga naine

Audre Lorde kasutab mõnel pool väljendit „woman-identified-woman“, mida ei ole lihtne tõlkida. Väljendi juured on esmakordselt 1970. aasta 1. mail avaldatud manifestis „The

woman-identified-woman“, mida jagati „Lavender Menace“ -nimelise protestiaktiooni ajal naiste kongressil, mille korraldas USA üks suuremaid feministlikke organisatsioone „National Organization for Women“, mille eesmärgiks on naiste võrdõiguslikkuse edendamine kõigis eluvaldkondades. Protestiaktioon korraldati lesbide hääle puudumise vastu antud kongressil esinejate seas. Manifesti autoriteks oli rühm lesbilisi radikaalseid feministe, kes nimetasid end „Radicalesbians“. Manifestis leitakse, et kuna ühiskonna kõik institutsioonid, ja seda ka privaatsfääris, on läbivalt patriarhaalsed ja ka naised on kasvatatud mehekeskses ühiskonnas, on naised omaks võtnud mehekeskse kultuuriruumi määratluse endast, mis seab naise jaoks kõige olulisemaks seksuaalse ja perekondliku rolli ning hoiab ta eemale oma elu tingimuste määratlemise ja kujundamise juurest. Oluline on siin ka arvamus, et patriarhaalne süsteem tekitab naises viha nii enese kui ka teiste naiste vastu. Patriarhaalse ühiskonna toimimiseks ei ole naiste soovid ja eneseväljendus olulised, vaid pigem segavad. Seetõttu peavad naised, kes soovivad olla vabad isiksused, arendama endale uue identiteedi ja seda suhestudes üksteisega, mitte meestega, leitakse manifestis. (Radicalesbians 1970)

„Woman-identified-woman“ tähendas seega manifestis naist, kes on solidaarne teiste naistega ja otsib endale uut enesekuvandit väljaspool neid rolle, mida mehekeskne ühiskond naisele ette näeb, läbi naistevahelise suhtluse. Sealjuures ei ütle sõna „lesbilisus“ siin tingimata midagi naise seksuaalse sättumuse kohta, vaid on poliitiline valik. Manifestis väidetakse, et naiste õiguste eest võitlemisel on hädavajalik märgata, kuidas heteroseksuaalsus surub naisi suhtesse oma rõhujatega ning seetõttu patriarhaat jääb püsima – naine suunab oma energia endiselt suhte ja oma mehe parandamisse, lootes, et sel moel leiab vabaduse ka tema ise. (Radicalesbians 1970) Audre Lorde kasutas väljendit „woman-identified-woman“ korduvalt ja olles mõjutatud radikaalfeministlikust diskursusest (millest kirjutasin leheküljel 10), rõhutas naistevahelise solidaarsuse ning oma kogemuste teiste naistega jagamise tervistavat mõju.

Kaalusin tõlkimisel erinevaid lahendusi. „Naisidentiteediga“, või „naistega samastuv naine“ viitaks justkui lihtsalt naisele, kes tunneb end naisena ja see ei kannu tähendust patriarhaadile vastandumisest. Lisaks manifestist väljendi algse tähenduse uurimisele vaatasin inspiratsiooniks ka selle tõlget soome ja vene keeles. Vene keeles on lahenduseks valitud „женщина идентифицирующихся с женщинами“, millel minu hinnangul on just

see puudus, et vastandumine patriarhaadile on väljendist puudu. Soome keeles on tõlkija leiutanud väljendi „naisidentifioitu nainen“, mille tähendus jääb minu hinnangul jällegi lugejale segaseks. Lõpuks valisin väljendi „naisest lähtuva identiteediga naine“. See on küll pikk ja lohisev, ent sellest on võimalik näha nii vastandumist patriarhaadile kui ka viidet jõustavale naistevahelisele solidaarsusele, mis on mõiste kaks kõige olulisemat tähendust manifestis ning ka Audre Lorde'i esseedes. Samuti on see tähenduselt selgem kui näiteks väljend „naisidentifitseeritud“, mida samuti kaalusin.

3.4 Naise seksuaalsusega seotud väljendite tõlkimine

Feministlikus traditsioonis kirjutavate inimeste jaoks on üks oluline naiste võimestamise võimalusi naisi stigmatiseerivate mõistete tähenduse tagasi võtmine või ümber pööramine, millest kirjutasin ka peatükis 1.3. Üheks suureks teemaks on sellega seoses naisekeha ja naiste seksuaalsust puudutavate väljendite tähenduse muutmine. Seda võib näha ka Lorde'i esseedes näiteks erootika ja pornograafia mõistete käsitle juures. Lorde'i erootika mõiste annab uue, võimestava vaatenurga naise seksuaalsusele, mis seni on olnud „lääne ühiskonnas teotatud, kuritarvitatud ja alahinnatud“ (Lorde 2019: 43) ressurss. Pornograafia on Lorde'i käsitluses jällegi erootika vastand – „segane, tühine, hullumeelne, plastiks muudetud meelelisus“ (samas, 44). Et mõista, mida Lorde nende mõistetega mõtleb, esitan esmalt ülevaate diskussioonidest, mida pidasid USA feministid seksuaalsuse teemadel umbes samal ajal, kui Lorde kirjutas oma essee erootikast, ehk 1970. aastate lõpul ja 1980. aastate alguses.

Tegelikult toimus sellal mitte lihtsalt vaidlus, vaid suisa (sõna)sõda, mida nimetatakse vahel sõjaks pornograafia üle. Seksuaalsus muutus 1970. aastate lõpul feministlikes aruteludes oluliseks teemaks. Esmalt kerkis esile pornograafiavastaste feministide leer ja õige pea ka neile vastanduv sekspositiivsete feministide leer. Pornograafiavastased feministid said palju mõjutusi lesbifeminismist, mis oli kõneaineks 1970. aastatel. Lesbifeminismist pärines näiteks seisukoht, et patriarhaalsed seksuaalsuhted põhinevad mehelikul võimul, mida toetab sundus. Kuna pornograafiat teevad peamiselt mehed meestele, peegeldab see ka mehelikku vaadet seksuaalsuhetele, ütlesid pornograafiavastased feministid. Samuti pärines lesbifeminismist mõte, et seksuaalsuses on esmatähtis läheduse saavutamine ja püsiva suhte loomine teise inimesega. San Franciscos loodi 1976. aastal rühmitus Women Against Violence in Pornography and Media, mille eesmärgiks oli teadlikkuse tõstmine sellest, et pornograafias ja mujalgi meedias leiduv

misogüünne ja naistevastast vägivalda näitav materjal on kahjulik; vastandumine inimeste ja institutsioonidega, kes aitavad pornograafiat levitada; ning naistevastase vägivalda ja seksuaalsuse seostamise keelamine. WAVPM oli igasuguse pornograafia vastu põhjusel, et selles objektistati naiste kehasid, ning väljendas seisukohta, et pornograafia on otseselt seotud meeste vägivallaga naiste vastu.

Paljud feministid nägid pornograafiavastaste seisukohtades aga seksuaalsuse repressioonimist ja pidasid seksuaalset vabadust oluliseks nii naiste kui ka üldisemalt kõigi inimeste jaoks. Sekspositiivsete feministide arvates surub patriarhaalne ühiskond kõigi inimeste seksuaalsust alla. Kui pornograafiavastased väärtustasid seksuaalsuses eelkõige lähedust, siis seks-positiivsed feministid tähtsustasid vastastikust kehalist naudingut. (McBride 2008)

Lorde suhestub oma esseedes tegelikult mõlema vaidleva poolega. Ta kritiseerib kirglikult pornograafiat sellepärast, et see surub alla tundeid ja keskendub ainult meelelisusele. Tema filosoofias on tunded, oma tunnete mõistmine ja eneseanalüüs ning tunnetest lähtuv tegutsemine kõige aluseks (Ward 2023: 910).

Lorde'i erootika mõistel on neli tasandit. Erootika on tunne, teadmine, väe allikas rõhumisele vastu astudes ja selle abil saab algatada ühist poliitilist tegevust ning koalitsioone, mis ületavad erinevusi. Oma sügavate tunnete märkamine, nende allikate äratundmine ning nende mõju tunnistamine on elus, aitab inimestel oma elu ohjata ning seda muuta. Lorde julgustab endas üles leidma ja ületama moonutatud mõtlemist, mille all peab ta silmas patriarhaalsest ühiskonnast internaliseeritud rõhuvaid väärtusi nagu rassism, teiste naiste umbusaldamine ja enesehalvustus. (Ward 2023: 901) Seksuaalne kontakt on Lorde'i jaoks siin vaid üks inimestevaheliste suhete liike, millega seoses tugevaid tundeid sageli kogetakse (samas: 902). Seega kirjutab Lorde seksuaalsusega seotud metafooride abil hoopis rohkem tööst, võimuhettest ja tööjaotusest ühiskonnas, unustamata siinjuures tasustamata tööd kodus ja tundetööd, mis kuulub tihti naistelt oodatud töö juurde ka avalikus sfääris.

Teisalt oli Lorde'i jaoks seksuaalne vabadus siiski väga oluline. Lorde pidas seksuaalset intiimsust oluliseks sammuks usalduse loomisel ja tal oli arvukalt seksuaalsuhteid naistega, kellega ta koostööd tegi. Ta leidis, et seksuaalne lähedus vähendab võimalust, et valgenahalised naised mõistavad rassierinevusi valesti ning see aitab temal

mustanahalise naisena ületada oma hirmu rassismi ees. Erootiline kontakt – kas siis seksuaalne või mitte – põhineb jagatud haavatavusel, mis loob võimaluse ka teiste haavatavate külgede mõistmiseks. (Ward 2023: 909) Lorde'i jaoks on suhetes teiste inimestega oluline lähedus, ausus ja oma elu uurimine avatud moel. Lorde kirjutab selle kohta nii:

Tunnete väe jagamine üksteisega on midagi muud kui teise inimese tunnete kasutamine justkui taskurätina. Kui vaatame mööda oma kogemustest, kas erootilistest või teistsugustest, siis me pigem kasutame teiste kogemuses osalejate tundeid, mitte ei tunne koos nendega. Ning kasutamine ilma kasutatatu nõusolekuta on ära kasutamine. (Lorde 2019:48)

Wardi tõlgenduse järgi saame me oma kogemuste ja tunnetega silmitsi seista sellega, et uurime tähelepanelikult oma kogemusi ning võtame arvesse ka seda, mida teised väljendavad nii, et me nimetame tundeid õigete nimetustega ning ei distantseeri end neist. See tähendab ka seda, et vaatame ausalt otsa oma seisukohtadele ja oma tegude tagajärgedele teiste inimeste jaoks. (Ward 2023: 909)

Sekspositiivsus ja avatus naisekehast ning seksuaalsusega seotust rääkimisel on Eestis tõusnud viimastel aastatel oluliseks teemaks, aga see ei ole kindlasti veel ära leierdatud. Kui tuletada meelde misogüünsete seisukohtade levikut sotsiaalmeedias ja naisi halvustava suhtumise kasvamist ka näiteks koolipoiste seas, tundub, et arutelud seksuaalsusest ja erootikast ning nendega seotud inimsuhetest on praegu Eestis väga aktuaalsed.

3.5 Teose pealkirja tõlkimine

Üks keeruline tõlkeülesanne on ka Lorde'i teose pealkiri – inglise keeles „Sister Outsider“. Pealkirja sõnade vahel on tähenduslik pinge. „Sister“ ehk „õde“ viitab lähedusele ja samasusele. „Outsider“ jällegi tähistab grupist väljaspool seisvat inimest, kedagi, kes on kas võõras või väljaheidetu või lihtsalt kõrvaline isik. Samuti on pealkirjas teatud süntaktiline pinge. „Outsider“ on tavaliselt nimisõna, ent siin kasutatakse seda omadussõnana, vastamaks küsimusele, „milline õde“, ja lisaks veel tavapärasest erinevas asetuses nimisõna suhtes. Samuti võib pealkirjas „Sister Outsider“ kuulda ka irdriimi. Otsides sobivat sõnastust, mis pealkirja tähendusvarjunditest võimalikult palju eesti keelde üle tooks, alustan esmalt ülevaatest sõna „sister“ ja „sisterhood“ kasutamisest USA feministlike liikumiste kontekstis ning arutlen, kuhu Audre Lorde'i mõtted siin paigutuvad.

USA feministlikus kontekstis on „sister“ olnud väga palju kasutatud väljend. Juba varased naiste valimisõiguse eest võitlevad feministid 19. sajandil ja 20. sajandi alguses võtsid selle üle varasematest, eelkõige mustanahaliste vabadusliikumisest, milles kasutati kogukonnatunde loomiseks palju perekonnaga seotud pöördumisi nagu „sister“ ja „brother“ (Zaytoun ja Ezekiel 2016: 197). USA 1960. aastate feministide seas kasutati loosungit „Sisterhood is powerful!“ teadlikkuse tõstmiseks ja aktivismis. Zaytoun ja Ezekiel rõhutavad, et 1960. kuni 1980. aastatel olid USA-s peamisteks feministliku kogukonnatunde loomise paikadeks teadlikkuse tõstmise grupid (sammas: 199), millest kirjutasin ka radikaalfeminismiga seoses (lk 10).

Teisalt on mõtet ühtsest õdede ringist ka äärmiselt palju kritiseeritud. Näiteks Jo Freeman, kes kasutas aktivistina nime Joreen, kirjutas aastal 1976, kuidas õdede ühtsuse (*sisterhood* inglise keeles) retoorika varjus teda feministide ringis tõrjuti ning osutas, et see ei ole mitte üksikjuhtum, vaid selle taga on feministlikes ringkondades laiemalt esinenud teadlik püüe hävitada kõiki, kes mingil moel silma paistavad või oma seisukohtade poolest eristuvad (Joreen 1976). Retoorika ühtsest õdede ringist loob kuvandi feminismist kui ühest ja jagamatust kogukonnast, kus kõigil on sama arusaam naiste kogemustest ja eesmärkidest. Tegelikuses leidub igas grupis vastandlike huvide ja kogemustega liikmeid. Selline idealiseeritud ühtsusekuvand viib feminismi essentsialismi suunas – see tähendab, et see eeldab ekslikult, justkui kõik naised jagaksid samu kogemusi üksnes oma soo tõttu, arvestamata erinevatest sotsiaalsetest teguritest tingitud erinevusi nende vahel ning ajaloolist konteksti. Ühed valjuhäälsamad õdede ühtsuse retoorika kriitikud on olnud mustanahalised ja teised marginaliseeritud rassilise päritoluga feministid, sealhulgas ka Audre Lorde. (Zaytoun ja Ezekiel 2016: 201-202) Kritiseerides arusaama, mille järgi feministlikud ringkonnad moodustuvad otsekui ühesugustest õekestest, populariseeris Bernice Johnson Reagon 1980. aastate alguses mõistet koalitsioon, mille aluseks on ühine ja organiseeritud, kuid erinevusi arvestav tegevus (Zaytoun ja Ezekiel 2016: 203). Ka Lorde leiab, et pelgalt erinevuste sallimisest ei piisa, vaid neis tuleks näha hoopis tugevust. Järgnev näide on Lorde'i esseest „Isanda tööriistadega ei lõhuta iial isanda maja“: „Alles vastastikku tunnustatud ja võrdsete, ent erinevate tugevuste omavahelise sõltuvuse kaudu saab tärgata uusi maailmas olemise viise otsiv vägi, nagu ka julgus ja jõud tegutsemiseks seal, kus meil etteantud mustreid ei ole.“ (Lorde 2019:104)

Zaytoun ja Ezekiel osutavad, et kui arusaam kaasaktivistidest kui õdedest põhines ainult naissoost tuleneval ühtekuuluvustundel, siis koalitsiooni mõiste rõhutab feministlikel eesmärkidel ja pühendumusel põhinevat ühtekuuluvustunnet, mille aluseks on teadlikkus naiste erinevatest kogemustest (Zaytoun ja Ezekiel 2016: 204). Kui jätkata feministliku õdede ühtsuse retoorikaga, peaks teadvustama, et solidaarsuse eelduseks on selliste suhete ja kollektiivsuse vormide loomine, mis põhinevad erinevuste ja sotsiaalsete hierarhiatega arvestamisel (Zaytoun ja Ezekiel 2016: 206). Tänapäeval on mustanahaliste ja teiste marginaliseeritud rassilise päritoluga naiste kogemusega arvestamise vajadus jõudnud feministliku diskursuse peavoolu. Küll aga on feministlikus liikumises ka tänapäeval aktuaalne transnaisi tõrjuv diskursus, mida pooldab osa radikaalseid feministe, keda kutsutakse lühendiga TERF – „trans exclusionary radical feminists“ või ka „gender critical women“. Zaytoun ja Ezekiel kritiseerivad transnaiste tõrjumist argumendiga, et „ühtne õdede ring“ ja „feminism“ ei tohiks seada eeldusi, millised nende liikmete kehad tohivad olla, sest vastasel juhul osaletakse samasugustes rõhuvatest praktikates, millele püütakse vastu hakata. (Samas: 209)

Nagu näha, on „sister“ USA feminismi kontekstis pika ajalooga sõna, mille kasutuse üle on ka üksjagu vaieldud ja põhiliselt seoses sellega, keda selle lähedust lubava mõistega kaasatakse ja keda tõrjutakse. Lorde'i teos on samuti osa sellest diskussioonist, sest kriitika peavoolufeministide suutmatuse pihta märgata ja arvesse võtta marginaliseeritud inimeste kogemusi oli üheks tema kõige olulisematest sõnumitest, mis on ka teose pealkirja taga.

Kuidas on aga lood Eestis – kas siinsed feministid on kasutanud kaasvõitlejate kohta perekondlikku lähedust tähistavalt sõna „õde“? „Hõisake, mu armsad suguõed“, alustas Lilli Suburg aastal 1887 oma ajakirja „Linda“ esimese numbri eessõnana ilmunud Eesti esimest feministlikku manifesti (Karro 2022). Järelikult kasutasid varased feministid mingil määral „õe“ mõistet naiste solidaarsusest rääkimiseks. Pisteliselt erinevate ajastute tekste lugedes ei leidnud ma siiski hilisemast ajast märkimisväärselt jälgi feministide seas üksteise kutsumisest „õdedeks“. Nõukogude ajal viidi ellu osad varasemate feministide püüdlustest, näiteks nagu naiste laialdane tööhõive ja formaalselt võrdsed õigused avalikus elus osalemiseks, võrdsus sai riikliku propaganda osaks ning naisküsimus kuulutati lahendatuks. Ühtlasi lõpetati ka eraldiseisvate naisorganisatsioonide tegevus, mis kuulutati arengut pidurdavaks (Kivimaa 2015). Kuna kõik olid nüüd seltsimehed ja ametlikult justkui võrdsed,

ei olnud ka naistevaheline solidaarsus ja patriarhaadile vastandumine võimutruu käitumine ning seda ei lubatud. Samas on „õde“ eesti keeles selles kontekstis siiski arusaadav ja väljendab samasust ning solidaarsust.

Kuidas aga tõlkida sõna „outsider“? Siin kaalusin kolme varianti. Esiteks on eesti keeles varem tükati Lorde'i teosest kirjutades kasutatud sõna „autsaider“. Näiteks Donald E. Halli artiklis „Soo- ja *queer*-teooria" (Hall 2006) on Lorde'i essekogumiku pealkiri tõlgitud „Autsaiderist õde: esseed ja kõned“. Siin on tõlkija domineerivaks pidanud teksti informatiivset funktsiooni, kuid ühtlasi on tõlgitud pealkiri muutunud veidi kohmakaks.

Teine võimalus oleks jätta „outsider“ tõlkimata, sest ka nii on tavaline seda sõna eesti keeles kasutada. Toon näite järgmise lause näol:

„olen alati tundnud end oma sõprade seas outsider'ina“ (Müürileht 25.04.2025)

Inspiratsiooniks vaatasin ka Lorde'i teose pealkirja teisi tõlkeid. Esmatrüki pealkiri oli sealjuures „Sister Outsider. Essays and Speeches“, aga minu eksemplaril aastast 2019 ei ole pealkirja teist poolt kasutatud. Saksa ja soome keeles on teos ilmunud nii, et selle esimest poolt ei ole tõlgitud ja teine pool on kas muudetud või tõlgitud. Saksa keeles on pealkiri "Sister Outsider. Essays", ehk esimene osa on üle võetud ja teine esitatud lühendatuna nii, et see on nii inglise kui saksa keeles sama. Saksa keeles avaldatakse tänapäeval eriti tõlgitud noortekirjandust sageli just sel moel – ingliskeelse, kuid originaalist erineva pealkirjaga kaanel. Eesti keeles on samas kombeks ka pealkirju tõlkida. Pealkirja ingliskeelseks jätmise tugevdaks eesti kultuurikontekstis veelgi inglise keele niigi hegemoonilist positsiooni, mistõttu see ei tundu minu jaoks hea valik. Soome keeles on raamatu pealkirja esimene osa jäetud tõlkimata ja teine osa tõlgitud soome keelde. Tulemus on selline: „Sister Outsider. Esseitä ja puheita“. Prantsuse keeles on samuti jäetud pealkirja esimene pool ingliskeelseks ja teine pool tõlgitud koos täiendustega:

Sister outsider ; essais et propos sur la poésie, l'érotisme, le racisme, le sexisme

Niisiis tundub, et päris mitmel pool on otsustatud tõlkimisel raamatu pealkiri jätta originaalkeelde. Sellest juhindudes oleks eesti keeles võimalik esitada teose pealkiri ka nii: „Õde-*outsider*. Esseed ja kõned“.

Vene ja hispaania keeles on aga raamatu pealkiri täielikult tõlgitud. Vene keeles on see esitatud näiteks nii:

Сестра отверженная. Эссе и выступления
--

Glosbe veebisõnastik annab näiteks sellised tähendused sõnale „отверженная“ – äratõugatu, põlatu, hüljatu. Seega ütlesin, et vene keeles on sõna „outsider“ tähendus muudetud originaalist veidi halvustavamaks.

Üks võimalus sõna „outsider“ tõlkida oleks näiteks „võõras“. Selle tähendus ei oleks päris sama, aga pealkiri „Õde võõras“ annaks siiski edasi semantilist pinget gruppi kuulumise ja sellest välja jätmise vahel, mis on pealkirja mõte. Samuti annaks õ-tähtede assonants sõnapaaris edasi irdriimi (*Sister Outsider*) ingliskeelses pealkirjas.

Kokkuvõte

Magistritöös uurisin Audre Lorde'i kui feministliku aktivistliku kirjaniku tekstide tõlkimist eesti keelde. Töö eesmärk on uurida, kuidas Audre Lorde'i feministlik ja marginaliseeritud kogemusi arvestav aktivistlik, ent samas ka väga poeetiline mõttemaailm tuua eesti kultuurikeskkonda nii teisest kultuurist kui ka ajastust viisil, mis muudaks teksti tähenduslikuks ka kohalikus ja tänapäevases kontekstis. Magistritöö jaoks tõlkisin neli Lorde'i esseed kogumikust „Sister Outsider“, mis ilmus algselt aastal 1984, arutlesin nii lähteteksti kui ka sihtteksti sotsiokultuurilise konteksti üle ja vaatlesin tõlkimise protsessi feministliku ja aktivistliku tõlketraditsiooni kontekstis.

Töö teises osas lõin teoreetilise raamistiku, tutvustades Audre Lorde'i kui mustanahalist, feministlikku, lesbilist aktivisti, mõtlejat ja luuletajat ning andes ülevaate aktivistlikust ja feministlikust tõlketooriast, mille raamidesse antud tõlkimise protsess sobitub. Lähtudes neist teoreetilistest traditsioonidest püüdsin olla nähtav tõlkija ja tuua oma seisukohad ja poliitilised valikud magistritöös välja. Arutlesin, kuidas tõlkija saab oma töö kaudu kaasa aidata ühiskondlike protsesside arengule. Kõige enam toetusin teoreetilises osas Luise von Flotowi ideedele feministlikust tõlkimisest, kuid ka paljudele teistele autoritele. Tutvustasin ka Luise von Flotowi kolme tõlkestrateegiat, milleks on täiendamine, paratekstide kirjutamine ja teksti kaaperdamine.

Tõlkeprobleemide analüüsil otsisin probleeme, mis ei tuleneks minu isiklikust küündimatusest (ehkki algaja tõlkijana kohtasin ka neid probleeme üksjagu), vaid oleksid võiksid olla põnevad ka teistele tõlkijatele põhjusel, et mitmel antud magistritöös käsitletud teemal on arutelusid eesti kultuuriruumis alles vähe. Üheks keskseks probleemiks on teisest ajastust pärit teksti tõlkimine. Audre Lorde'i esseed on kirjutatud rohkem kui nelikümmend aastat tagasi ja feministlik mõte on vahepeal märgatavalt muutunud. Kuidas seda tõlkimisel arvesse võtta? Luise von Flotowi tõlkestrateegiatest leidsin, et tõlke avaldamisel Eestis tuleks sellele lisada ka selgitav metatekst, näiteks eessõna, mis avaks teose kirjutamise konteksti ja tõlkija eesmärged tõlkimisel. Samuti katsetasin ühes essees Flotowi teksti kaaperdamise strateegiaga, mis sobis päris hästi. Näen teksti kaaperdamises võimalust aja

möödumisest ja poeetilisest ähmasusest tingitud essentsialistliku keele problematiseerimiseks ja teksti alternatiivse tõlgendusvõimaluse tutvustamiseks lugejale.

Feministlikud tõlkestrateegiad annavad tõlkijale võimaluse olla nähtav, kriitiline ja teadlikult sekkuda võimusuhtesse nii tekstis kui ka ühiskonnas laiemalt. Seetõttu tasub neid rakendada just aktivistlike ja feministlike tekstide tõlkimisel. Käesolevas magistritöös olen püüdnud neid strateegiaid uurida ning nendega eksperimenteerida. Ma loodan, et see innustab arutelu tõlkestrateegiate üle, millega püütakse tõlkimise abil luua ühiskondlikku muutust.

Kasutatud kirjandus

Appiah, Kwame Anthony 2020. The Case for Capitalizing the B in Black. *The Atlantic* <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/06/time-to-capitalize-blackand-white/613159/>

Baker, Mona 2003. Open letter from Mona Baker <https://www.monabaker.org/2015/11/02/open-letter-from-mona-baker/>

Baker, Mona 2020. Activism <https://www.monabaker.org/2020/04/22/activism/>

Baugh, John 1991. The Politicization of Changing Terms of Self-Reference among American Slave Descendants. *American Speech* 66 (2): 133-146

Bereano, Nancy 1984. Introduction. – Audre Lorde, *Sister Outsider: Essays and Speeches*.
Vaadatud 13.05.2025
https://rhinehartibenglish.weebly.com/uploads/2/2/1/0/22108252/sister_outsider_audre_lorde_ib_pdf_packet.pdf

Claybrook, M. Keith Jr. 2021. Black Identity and the Power of Self-naming. – *Black Perspectives*. <https://www.aaihs.org/black-identity-and-the-power-of-self-naming/>

Crenshaw, Kimberle 1989. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum* 1(8)
<http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>

Duraner, Jasmin Esin 2021. Translate to resist. An analysis on the role of activist translation/translators in the LGBTI+ movement in Turkey. *Translation and Interpreting Studies* 16(2): 291-315

Flotow, Luise von 1997. *Translation and Gender*. Manchester: St. Jerome Publishing

Flotow, Luise von 2009. Contested Gender in Translation: Intersectionality and Metramorphics. *Palimpsestes* 22: 245-256

Flotow, Luise von 1991. Feminist Translation: Contexts, Practices, Theories. – TTR 42: 69–84.

- Frank, Chandra 2019. Sister Outsider and Audre Lorde in the Netherlands: On Transnational Queer Feminisms and Archival Methodological Practices. *Feminist Review*. 121(1): 9-23. <https://doi.org/10.1177/0141778918818753>
- Gentzler, Edwin; Maria Tymoczko 2002. Introduction. – Maria Tymoczko, Edwin Gentzler. *Translation and Power*. Amherst, Boston: University of Massachusetts Press, xi-xxviii
- Grillo, Trina 1995. Anti-essentialism and intersectionality: Tools to Dismantle the Master's House. – Berkeley Women's Law Journal. 1995(9): 16-30
- Hall, Donald E. 2006. Soo- ja queer-teooria. Malpas, Simon ja Paul Wake. *Kriitilise teooria käsiraamat*. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 165-184
- Joreen 1976. Trashing: The Dark Side of Sisterhood. Vaadatud 13.05.2025 <https://www.jofreeman.com/joreen/trashing.htm>
- Kaljundi, Linda 2022. Decolonise that – Estonian identity as indigenous and/or white. *A shade colder*. Vaadatud 13.05.2025 <https://www.ashadecolder.com/decolonise-that-estonian-identity-as-indigenous-and-or-white>
- Kaljundi, Linda; Bart Pushaw; Aro Velvet 2022. Renaming is about respect. Museums on race. *Eurozine*. Vaadatud 13.05.2025 <https://www.eurozine.com/renaming-is-just-about-respect/>
- Karro, Piret 2022. Feministlik ärkamisaeg. *Vikerkaar*. Vaadatud 13.05.2025 <https://naised.vikerkaar.ee/uncategorized/feministlik-arkamisaeg/>
- Kelly Washbourne, Richard 2024. Some Coordinate for Mapping a Literary Translation Activism. *FORUM Revue internationale d'interprétation et de traduction / International Journal of Interpretation and Translation*, DOI: 10.1075/forum.23022.was
- King, Martin Luther Jr. 1963. I have a dream. Vaadatud 13.05.2025 <https://www.americanrhetoric.com/speeches/mlkihavedream.htm>
- Koobak, Redi 2008. Interseksionaalsusest ehk lugusid feministliku mõtte rändamisest. *Ariadne Lõng* 1/2, 31-40
- Lorde, Audre 2019. *Sister Outsider*. UK: Penguin Books

- Põldsaar, Raili 2003. Identiteedi keerdkäigud: Simone de Beauvoiri *Teine sugupool* eestikeelses tõlkes. *Ariadne Lõng* 1/2. Vaadatud 13.05.2025 https://enut.ee/files/ariadne_long_2003.pdf
- Marling, Raili 2021. Naiste õigused valgustusajastu ühiskondlikus debatis. *Feministeerium*. Vaadatud 13.05.2025 <https://feministeerium.ee/naiste-oigused-valgustusajastu-uhiskondlikus-debatis/>
- McBride, Andrew 2008. The Sex Wars 1970s to 1980s. *OutHistory*. Vaadatud 13.05.2025 <https://outhistory.org/exhibits/show/lesbians-20th-century/sex-wars>
- Milteer, Warren Junior 2022. The Lexicon Origins of People of Color. *Black Perspectives*. Vaadatud 13.05.2025 <https://www.aaihs.org/the-lexicon-origins-of-people-of-color/>
- Monticelli, Daniele; Piret Peiker; Krista Mits 2018. From Jamaica to Paris and back to Tartu again: On Lydia Koidula's worldview and adaptation strategies in the light of her German models. *Keel ja Kirjandus* 2018(12): 915-941
- Nick, Iman M. 2020. Black rising: An Editorial Note on the Increasing Popularity of a US American Racial Ethnonym. *NAMES* 68 (3): 131–140
- Pin-Yu Chen, Paris 2024. Pööre rassidevahelise segunemise vastu sõdadevahelises Eestis. *Vikerkaar* 7-8/2024. Vaadatud 13.05.2025 <https://www.vikerkaar.ee/poore-rasside-segunemise-vastu-sodadevahelises-eestis/>
- Pushaw, Bart 2020. Eestlaste nähtav valgekssaamine. *Vikerkaar* 9/2020. Vaadatud 13.05.2025 <https://www.vikerkaar.ee/eestlaste-nahtav-valgekssaamine/>
- Simon, Sherry 1996. *Gender in Translation. Cultural Identity and the Politics of Transmission*. Routledge: New York, London
- Solovey, Vanya 2022. Предисловие к изданию на русском языке. – Audre Lorde Сестра-отверженная. Эссе и выступления. No Kidding Press
- Steinberg, Külliki 2023. Marta Sillaotsa mitmepositsiooniline elu XX sajandi alguskümnendeil. *Keel ja Kirjandus* 2023(8-9): 900–916. Vaadatud 13.05.2025 <https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/35807>

- Zaytoun, Kelli; Judith Ezekiel 2016. Sisterhood in Movement: Feminist Solidarity in France and the United States. *Frontiers: A Journal of Women Studies*. 37(1): 195–214.
- Tymoczko, Maria 2000. Translation and political engagement: Activism, social change and the role of translation in geopolitical shifts. *The Translator* 6(1): 23–47.
- Vassallo Helen 2023. *Towards a Feminist Translator Studies. Intersectional Activism in Translation and Publishing*. Routledge: New York, London
- Veikat, Tiina 2016. Prantsuse revolutsiooni küüsis – feminismi õitseng ja häving. *Ariadne Lõng* 1/2, 2016. https://ariadnelong.ee/wp-content/uploads/2021/04/T.Veikat_Prantsuse-revolutsiooni-kuusis-%E2%80%93-feminismi-oitseng-ja-having.pdf
- Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*.
- Verschik, Anna 2024. Translating Ukrainian Poetry into Estonian: Acts of Identity. *Journal of Eurasian Studies* 15 (2). <https://doi.org/10.1177/18793665241270731>
- Ward, Caleb 2023. Audre Lorde's Erotic as Epistemic and Political Practice. *Hypatia* 38, 896–917, Cambridge University Press, doi:10.1017/hyp.2023.76
- Wollstonecraft, Mary 2021. Naiste õiguste õigustus. *Feministeerium*. Vaadatud 13.05.2025 <https://feministeerium.ee/naise-oiguste-oigustus/>

Summary

Audre Lorde's essays as feminist activist texts. The translation and translation analysis of four essays

This Master's thesis focuses on the translation of four essays from the collection *Sister Outsider* by Audre Lorde, a self-described Black, lesbian, mother, warrior, poet, into Estonian, and explores their value as feminist activist texts in the Estonian cultural context. The aim of the thesis is to show how Lorde's ideas, which grew out of her lived experiences of marginalisation in multiple and intersecting ways, could be meaningfully introduced into Estonian context more than four decades later.

The study is situated within the framework of feminist and activist translation theory and it draws particularly on the work of Luise von Flotow. It introduces Flotow's feminist translation strategies of supplementing, prefacing and footnoting, and hijacking. In the analysis of the translation process, I explain the sociocultural contexts of the source and target texts and ponder on the issues that arise from temporal distance between the texts. The challenges included translating essentialist language, intersectionality and language concerning women's sexuality, as well as history of feminist thought.

Feminist translation strategies offer the translator an opportunity to be visible, critical, and to consciously intervene in power relations both within the text and in the broader society. For this reason, such strategies are particularly worth applying when translating activist and feminist texts. In this thesis, I have sought to explore and experiment with these strategies. I hope this encourages further discussion about translation approaches that aim to foster social change through the act of translation.

Lõputöö autori kinnitus

Olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelisele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Maarja Veisson ..... (5.6.2025)

Lisa 1. Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks

Mina, _____ Maarja Veisson _____,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Audre Lorde'i esseed feministliku aktivistliku tekstina. Nelja essee tõlge ja tõlke
analüüs _____

_____

_____,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Raili Marling _____,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda ainult säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi
DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni. Ma ei luba oma lõputööd avaldada.

2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud reprodutseerimise õigus jääb alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maarja Veisson

15.05.2025